

Kalle Laine

**LUOVA LASKENTATOIMI
SUOMALAISESSA PIENKONSERNISSA
– CASE-TUTKIMUS**

Johtamisen ja talouden tiedekunta

Pro gradu -tutkielma

Marraskuu 2021

TIIVISTELMÄ

Laine, Kalle: Luova laskentatoimi suomalaisessa pienkonsernissa – case-tutkimus

Pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto

Kauppätieteiden tutkinto-ohjelma; laskentatoimi

Ohjaaja: Ihantola, Eeva-Mari

Marraskuu 2021

Tämän tutkimuksen tavoitteena on ymmärtää syvällisemmin luovan laskentatoimen motiiveja, keinoja ja vaikutuksia suomalaisen pienkonsernin näkökulmasta. Tarkemmin sanottuna halutaan tarkastella suomalaisen pienkonsernin mahdollisia kannustimia ryhtyä luovan laskentatoimen toimenpiteisiin, ja arvioida mitä keinoja pienkonsernilla on siihen käytännössä käytettävissään. Tutkimus on toteutettu laadullisena tapaustudkimuksena, jossa aineiston ovat muodostaneet ensisijaisesti case-konserniyhtiöiden tilinpäätökset. Koska tilinpäätös on yksityisissä yrityksissä käytännössä ainoita raportteja yhtiön ulkoisille sidosryhmille sen taloudellisesta tilanteesta, kiteytyy luova laskentatoimi pienyrityksessä tilinpäätökseen. Aineistoa on analysoitu sekä teoriaohjaavan sisällönanalyysin että tilinpäätösanalyysin menetelmien avulla.

Tutkielmassa käytetyn määritelmän mukaan: luovaa laskentatoimea ovat kaikki kirjanpitoon tai reaalityöihin liittyvät lain rajoissa tehdyt valinnat, jotka hyödyttävät tilinpäätöksen laatijan intressejä, mutta eivät vaaranna tilinpäätöksen antamaa oikeaa ja riittävää kuvaa. Tutkimuksen ytimessä ovatkin keinot, jotka edistävät tilinpäätöksen laatijan intressejä vaarantamatta tilinpäätöksen antamaa oikeaa ja riittävää kuvaa yhtiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Yksityisessä pienkonsernissa lähtökohdat luovalle laskentatoimelle eroavat oleellisesti suuriin pörssiyrityksiin verrattuna johtuen mm. suppeasta omistus pohjasta sekä informaation jakautumisesta.

Tutkimuksen keskeisimpinä havaintoina voidaan esittää, että case-konsernin käyttämät luovan laskentatoimen keinot liittyvät vahvasti tuloksenjärjestelyyn, joka nähdään osana luovaa laskentatoimea. Motiiveiksi luovalla laskentatoimelle nousevat esiin yhtiöiden vaikutelman hallinta, verosuunnittelu niin yhtiöiden kuin konsernin ja omistajienkin näkökulmasta sekä omistajien henkilökohtaiset kannustimet. Kokonaisuutena luovan laskentatoimen keinoilla on saatu parannettua case-konserniyhtiöiden tilinpäätösten antamaa kuvaa toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Samaan aikaan on edistetty verosuunnittelunäkökulmaa minimoimalla konsernin verokulut ja optimoimalla omistajien verotusta ja toimeentuloa.

Avainsanat: luova laskentatoimi, tuloksenjärjestely, verosuunnittelu, pienkonserni

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	1
1.1 Aihealueen esittely	1
1.2 Tutkimusongelma	2
1.2.1 Tutkimustavoite ja -tehtävä	2
1.2.2 Tutkimuskysymykset.....	2
1.3 Tutkimusmetodologia.....	4
1.3.1 Tutkimuksen lähestymistapa	4
1.3.2 Tutkimusasetelma.....	6
1.4 Keskeiset käsitteet	7
1.5 Tutkielman rakenne	10
2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS.....	11
2.1 Luovan laskentatoimen käsite	11
2.2 Motiivit.....	14
2.2.1 Johdon henkilökohtaiset kannustimet.....	14
2.2.2 Markkinoiden odotukset.....	15
2.2.3 Erityiset olosuhteet	16
2.2.4 Tyylit	16
2.2.5 Yhteenveto.....	17
2.3 Keinot	18
2.3.1 Jaksotukset.....	19
2.3.2 Reaalitoimet.....	20
2.3.3 Yhteenveto.....	22
2.4 Agenttiteoria	22
2.4.1 Yleisesti	23
2.4.2 Informaation epäsymmetrisyys yksityisessä yrityksessä.....	24
2.4.2 Yhteenveto.....	25
2.5 Verosuunnittelu	25
2.5.1 Verosuunnittelun lähtökohdat	26
2.5.2 Yhteenveto.....	29
2.6 Teoreettisen viitekehyksen yhteenveto.....	29

3 TUTKIMUSAINEISTO JA -MENETELMÄ.....	31
3.1 Aineisto.....	31
3.2 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys.....	33
3.2.1 Luotettavuus	34
3.2.2 Tietosuojaja eettisyys	35
3.3 Analyysimenetelmä	36
3.3.1 Tilinpäätösanalyysi.....	36
3.3.2 Teoriaohjaava sisällönanalyysi.....	40
3.3.3 Yhteenveto.....	41
3.4 Case-konserni	41
3.4.1 Konserni	42
3.4.2 Intressit	43
4 ANALYYSI JA HAVAINNOT	45
4.1 Konsernirakenne	45
4.1.1 Osakevaihto	46
4.1.2 Osakevaihdon hyödyt	47
4.1.3 Yhteenveto.....	49
4.2 Case-konsernin luovan laskentatoimen keinot	50
4.2.1 Ennako-osinko	51
4.2.2 Eläkekulut.....	55
4.2.3 Konserniavustus	56
4.2.4 Takuuvaraus, vaihto-omaisuus ja osatuloutus	58
4.3 Luovan laskentatoimen keinojen vaikutusten arviointi.....	59
5. JOHTOPÄÄTÖKSET	62
Lähdeluettelo.....	67
Liitteet.....	70
Tilinpäätösten raportit pyöristettyinä.....	70
Tuloslaskelma.....	70
Tase.....	71

1 JOHDANTO

1.1 Aihealueen esittely

Luovaan laskentatoimeen (creative accounting) liittyvien julkaisujen määrä on nousnut erityisen voimakkaasti 2000-luvulta lähtien tähän päivään saakka. Suurin osa luovaan laskentatoimeen keskittyvistä tutkimuksista ovat tilastollisia tutkimuksia, jotka perustuvat pörssiyrityöistä muodostettuun tutkimusaineistoon. (Walker 2013.) Aiheesta on tehty kuitenkin runsaasti sekä teoreettisia että empiirisiä tutkimuksia, joista suurin osa on englanninkielisiä (Ashok 2015). Suomenkielisten tutkimusten määrä on puolestaan jäänyt suhteellisen vähäiseksi (Näsi 2017). Miksi tutkimukset ovat keskittyneet suuriin pörssiyrityöihin? Aineiston kerääminen julkisista yhtiöistä on tavallisesti helpompaa, sillä tilinpäätöstiedot ovat hyvin julkisesti saatavilla. Pörssiyritysten tarkasteleminen on monesti myös kiinnostavampaa niiden laajemman omistuspohjan sekä julkisen intressin takia.

Yksityisten pk-yritysten merkitys Suomessa on kuitenkin huomattava. Lukumääräisesti kaikista suomalaisista yrityksistä n. 99 % on yksityisesti omistettuja pk-yrityksiä. Nämä yritykset tuottavat yli puolet kaikkien suomalaisten yritysten yhteenlasketusta liikevaihdosta ja kattavat valtaosan suomalaisten työpaikoista. (Suomen yrittäjät 2021.) Yksityisten yritysten tärkeydestä huolimatta, niiden taloudellisesta raportoinnista tiedetään melko vähän johtuen laskentainformaation vaikeasta saatavuudesta sekä informaatioon verrattavien muuttujien, kuten osakkeen markkinahinnan puuttumisesta (Ball & Shivakumar 2005). Luova laskentatoimi on kuitenkin yhtä lailla olemassa yksityisissä yrityksissä, mutta luonnollisesti pienemmässä mittakaavassa kuin suurissa pörssiyrityöissä. O'Callaghan (2018) toi esille aukon luovan laskentatoimen kirjallisuudessa liittyen yksityisiin yrityksiin suhteessa niiden merkittävyyteen osana taloutta. Lisäksi hän mainitsi, että tutkimuksissa, jotka perustuvat julkisista yhtiöistä pohjautuvaan aineistoon, tehtyjä havain- toja ei voida suoraan yleistää yksityisiin yhtiöihin mm. niiden erilaisen omistuspohjan

takia. Herääkin kysymys, miksei yksityisissä yhtiöissä tapahtuvaan luovaan laskentatoimeen kiinnitetä tieteellisessä keskustelussa enemmän huomiota? Tämä tutkielma on omalta osaltaan paikkaamassa olemassa olevaa tutkimusaukkoa.

1.2 Tutkimusongelma

1.2.1 Tutkimustavoite ja -tehtävä

Tässä tutkielmassa syvennyttään suomalaisen pienkonsernin tapoihin harjoittaa luovaa laskentatoimea. Tavoitteena on ymmärtää syvällisemmin luovan laskentatoimen motiiveja, keinoja ja vaikutuksia suomalaisen pienkonsernin näkökulmasta. Tarkemmin sanottuna halutaan tarkastella suomalaisen pienkonsernin mahdollisia kannustimia ryhtyä luovan laskentatoimen toimenpiteisiin, ja arvioida mitä keinoja pienkonsernilla on siihen käytännössä käytettävissään. Tutkimustehtävänä voidaan pitää yksityisten yhtiöiden raportoinnin ymmärtämisen edistämistä. Toisin sanoen tutkimuksen avulla halutaan havainnollistaa, yleistää ja normalisoida luovan laskentatoimen ulottumista myös muihin kuin pörssiyrityksiin. Normalisoinnilla tarkoitetaan sitä, että yksityisissäkin osakeyhtiöissä on keinoja luovalle laskentatoimelle ja tilinpäätöksen lukijan on hyvä olla niiden mahdollisista vaikutuksista tietoinen. Aiheen ymmärrystä pyritään lisäämään case-yrityksen avulla.

1.2.2 Tutkimuskysymykset

Vastaamalla tutkielmassa alla esitettyihin tutkimuskysymyksiin case-konsernin avulla, saadaan käytännönläheinen ote luovan laskentatoimen merkityksestä suomalaisessa pienkonsernissa. Tutkimuskysymykset voidaan määritellä seuraavasti:

- i) Miksi case-konserni on ryhtynyt luovan laskentatoimen toimenpiteisiin?
- ii) Mitä luovan laskentatoimen keinoja case-konserni on käyttänyt?

- iii) Millainen kuva luovan laskentatoimen keinoilla saadaan case-konsernin taloudellisesta tilanteesta verrattuna kuvaan ennen toimenpiteitä?

Tutkimuskysymyksiin pyritään vastaamaan case-konsernin muodostaman empiirisen aineiston analysoinnin avulla. Analyysi puolestaan tukeutuu tutkielman toisen pääluvun teoreettiseen viitekehykseen. Toisin sanoen analyysin avulla tutkimusaineistosta tehtyjä havaintoja peilataan teoreettiseen viitekehykseen, joka muodostuu aiheeseen liittyvästä aiemmasta kirjallisuudesta. Etenkin ensimmäiseen tutkimuskysymykseen saadaan tukea aiemmasta kirjallisuudesta, koska luovan laskentatoimen motiiveja on tunnistettu melko laajasti aiemmissä tutkimuksissa (ks. esim. Jones 2011; Walker 2013). Aiempien tutkimusten pohjalta esitellään luovan laskentatoimen motiiveja sekä arvioidaan, miten ja miltä osin niiden vaikutukset soveltuvat suomalaiseseen pienkonserniin ja erityisesti case-konserniin.

Toiseen tutkimuskysymykseen pyritään löytämään vastaus hyvin samalla tavalla. Toisin sanoen tutkielmassa esitellään ja analysoidaan tapauksessa käytetyt keinot ja selitetään edellytykset ja olosuhteet niiden käyttämiselle. Teoreettinen viitekehys antaa tukea esitelmällä tyypillisimpiä luovan laskentatoimen keinoja. Luovan laskentatoimen keinoja on käytännössä useita eikä teoreettisen viitekehyksen tarkoituksena ole käydä tyhjentävästi niitä kaikkia läpi. Ajatuksena on esitellä, mitä keinoja on olemassa, jotta voidaan ymmärtää ajattelua niiden taustalla. Koska case-aineisto muodostuu käytännössä tapahtuneista toimenpiteistä, antaa se käytännönläheisen näkökulman luovalle laskentatoimelle suomalaisessa pienkonsernissa. Aineiston avulla voidaan siis vastata siihen, mitä keinoja käytetään käytännössä. Toisaalta täytyy huomata, että tapaus kattaa vain tietyn kombinaation luovan laskentatoimen keinoista, eikä todennäköisesti ole löydettävissä tapaus, jossa käytettäisiin niitä kaikkia. Siitä syystä case-konsernin luoma konteksti ja tapahtumaympäristö ohjaavat vahvasti tutkimuskysymyksien vastauksia. Tutkielmassa olevan tapauksen avulla onkin tarkoituksena tyhjentävän vastauksen antamisen sijaan päästä syvemmällä aiheen ymmärrykseen kokonaisuutena, mikä on tyypillisesti tapaus-tutkimuksen tarkoitus (Eriksson & Koistinen 2005, 34).

Kolmannen tutkimuskysymyksen tavoite on havainnollistaa, millä tavalla luovan laskentatoimen toimenpiteet ovat muuttaneet kuvaa case-konsernin taloudellisesta tilanteesta. Kun on analysoitu case-konsernin käyttämät luovan laskentatoimen keinot, pyritään arvioimaan, miten ne ovat vaikuttaneet case-konserniin kuuluvien yhtiöiden tilinpäätösten antamaan kuvaan niiden taloudellisesta asemasta ja toiminnan tuloksesta. Koska case-konserni on KPL 6:1.3 §:n¹ nojalla vapautettu konsernitilinpäätöksen laatimisesta, tehdään arviointia pääasiassa yhtiötasolla mutta myös konsernitasolla. Käytännössä arviointi tapahtuu eliminoimalla luova laskentatoimien keinojen vaikutus, niin pitkälle kun se on aineiston pohjalta järkevästi mahdollista. Vertailua pyritään havainnollistamaan sekä raportoitujen lukujen muutoksella että tavallisesti tilinpäätösanalyysissä käytettyjen tunnuslukujen avulla. Tilinpäätösanalyysistä kerrotaan tarkemmin tutkielman luvussa 3.3.1.

1.3 Tutkimusmetodologia

1.3.1 Tutkimuksen lähestymistapa

Tutkimuksen lähestymistavat voidaan yleisesti jakaa kolmeen päämenetelmään. On olemassa kvalitatiivinen tutkimus, kvantitatiivinen tutkimus ja näiden yhdistelmä eli monimenetelmä tutkimus (Creswell 2014, 3). Tämä tutkielma on luonteeltaan kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa ontologinen oletus on, että todellisuus on subjektiivinen. Tätä kautta kvalitatiivisen tutkimuksen päättely on induktiivista. Toisin sanoen yksittäisistä havainnoista ja tuloksista pyritään lisäämään aiheen syvällistä ymmärtämistä. Havaintojen perusteella ei kuitenkaan voida tehdä yleistyksiä, sillä tulokset ovat riippuvaisia sekä tutkijan keräämästä aineistosta että sen subjektiivisesta tulkinnasta. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa onkin siis oleellista huomata, että tutkimuksen tulokset voivat vaihdella sen mukaan, miten ja mistä tutkimusaineisto on hankittu ja miten tutkija on sitä analysoinut (Creswell 2014, 4). Kvalitatiiviseen tutkimusmenetel-

¹ KPL 6:1.3 §: ”Oikeaa ja riittävää kuvaa koskevasta 3 luvun 2 §:n vaatimuksesta huolimatta konsernitilinpäätöstä ei tarvitse laatia pienkonsernissa, jos yksikään konserniyrityksistä ei ole yleisen edun kannalta merkittävä yhteisö.”

mään on päädytty siitä syystä, että yksityisten yritysten osalta luovan laskentatoimen aihealue on vielä enemmän tai vähemmän tutkimaton. Kvalitatiivinen lähestymistapa soveltuu hyvin vielä tuntemattoman ilmiön tai aiheen ymmärtämiseen ja käsittämiseen.

Tutkimuksen lähestymistavan lisäksi valitaan myös tutkielman tutkimusote. Sekä tutkimuksen lähestymistavan että tutkimusotteen valintaa voidaan pitää paradigmaattisena ratkaisuna. Toisin sanoen sekä lähestymistavan että tutkimusotteen valinta ohjaavat tutkimusta antamalla tiettyjä perusoletuksia sekä -periaatteita, jotka vaikuttavat läpi tutkimusprosessin. Liiketaloustieteen tutkimusotteet voidaan Neilimon ja Näsin (1980) mukaan jakaa neljään vaihtoehtoon, jotka ovat käsiteanalyttinen, nomoteettinen, päätöksentekometodologinen sekä toiminta-analyttinen tutkimusote. Kasanen, Lukka ja Siitonen (1993) lisäsivät näiden joukkoon vielä viidennen, konstruktiivisen tutkimusotteen. Tämän tutkielman tutkimusote on toiminta-analyttinen. Toiminta-analyttisen tutkimusotteen tarkoituksena on ilmiön ymmärtäminen vain muutamien kohdeyksiköiden avulla. Yksinkertaistettuna toiminta-analyttisiä tutkimuksia ovat näin ollen case-tutkimukset, joissa empiirisenä aineistona ovat yksittäiset tapaukset.

Tutkittavaa ilmiötä on mielekästä tutkia vain tietystä rajatusta näkökulmasta, jotta tutkimuksesta saadaan toteuttamiskelpoinen. Näkökulman valinta on yksi paradigmaattinen ratkaisu lisää tutkimukselle. Näkökulmat voidaan jakaa fakta-, kokemus ja konstruktivistiseen näkökulmaan. Tässä tutkielmassa ilmiötä tutkitaan konstruktivistisesta näkökulmasta, jossa aineisto nähdään palana todellisuutta. Kyseisessä näkökulmassa nähdään, että tutkija tuottaa aineiston avulla oman tulkintansa eli konstruktion todellisuudesta, joka perustellaan tutkimuksessa, jotta lukija voi arvioida tutkijan päättelyn kelvollisuutta. (Jokinen 2021.) Käytännössä voi olla kuitenkin vaikeaa pysytellä tiukasti vain yhden näkökulman sisällä ja todellisuudessa tutkimukset yleensä yhdistelevätkin elementtejä eri näkökulmista. Perimmäisenä tarkoituksena on muodostaa mahdollisimman vakuuttava ja toimiva tutkimusasetelma.

Tämä tutkielma on rajattu tarkastelemaan suomalaisia pienkonserneja ja erityisesti yhtä konsernia, joka on valittu case-konserniksi. Luovan laskentatoimen keinoista on tutkielman ulkopuolelle rajattu case-konsernissa käytetty perustajaurakointi menettely (ks. KILA yleisohje 5.6.2017), joka on tutkielman laajuus huomioon ottaen liian laaja aihe.

1.3.2 Tutkimusasetelma

Tutkielma toteutetaan siis empiirisenä tapaus- eli case-tutkimuksena. Tapaustutkimuksella tarkoitetaan tilannetta, jossa tutkimusasetelma rakennetaan yhden tai muutaman ilmiötä edustavan tapauksen varaan. Tapaustutkimuksessa ei ole tarkoitus pyrkiä kaikenkattaviin yleistyksiin, vaan syventymällä tutkimuskohteeseen tuotetaan uutta informaatiota aiheesta, jota voidaan soveltaa aiheen kokonaisvaltaisessa ymmärtämisessä. Tapaustutkimuksessa on oleellista huomata tapauksen vahva sitoutuminen kontekstiin ja toimintaympäristöön, joihin vaikuttavat mm. lainsäädäntö, toimintatavat ja kulttuuri. (Vuori 2021.) Kontekstiin sitoutuminen vaikuttaa vahvasti tutkimuksen tuloksiin ja havaintoihin.

Case-tutkimuksen tärkeimpiä vaiheita on tapauksen valitseminen (Eriksson & Koistinen 2005, 22). Tähän tutkielmaan valitun tapauksen valitsemisessa on otettu huomioon sekä teoreettiset että käytännölliset asiat. Valintaan ovat vaikuttaneet tapauksen erityisyys ja mielenkiintoisuus teoreettisesta näkökulmasta. Käytännöllisestä näkökulmasta valintaan ovat vaikuttaneet aineiston ja taustamateriaalin saatavuus sekä tapauksen laaja-alaisuus ja monipuolisuus suhteessa tutkielman laajuuteen. Tutkielma kirjoitetaan kuitenkin case-yrityksen anonymiteettia varjellen. Aineistoa esitellään tarkemmin tutkielman pääluvussa 3.

Analyysin tarkoituksena on aineiston tiivistäminen teoreettiseen muotoon. Vaikka laadullisen tutkimuksen analyysissä ei olekaan yleispätevää kaavaa, tulisi aineistoa analysoida päästä aina pintaa syvemmälle. Analyysi alkaa tyypillisesti aineistoon tutustumisella ja sen muuttamisella tutkittavaan muotoon. Sen jälkeen tavoitteena on lisätä aineiston informaatioarvoa erittelemällä, jäsentelemällä ja pohtimalla. Oleellista on, että tehdyt

havainnot ja tulkinnat perustellaan ja selitetään, jotta lukija pystyy arvioimaan analyysin luotettavuutta. (Günther, Hasanen & Juhila 2021.) Tutkielman analyysitapaa voidaan pitää *teoriaohjaavana analyysinä*, jossa teoriapohjaa ei oteta suoraan annettuna, mutta se kuitenkin ohjaa analyysiä (Tuomi & Sarajärvi 2018). Toisin sanoen ilmiön käsitteen määrittely on tutkijan vapaasti tehtävissä, verrattuna *teorialähtöiseen analyysiin*, jossa aikaisempi teoria sanelee vahvasti käsitteen määrittelyn sekä aineiston hankinnan.

Tutkielman empiirisenä tutkimusaineistona käytetään tapausta, jossa case-yritykset ovat tehneet toimenpiteitä, jotka voidaan katsoa täyttävän luovan laskentatoimen tunnusmerkit. Tapauksen avulla halutaan tutkia luovan laskentatoimen vaikutusta yritysten tilinpäätösinformaation antamaan kuvaan niiden taloudellisesta asemasta sekä toiminnan tuloksesta vertaamalla tilannetta ennen tilinpäätöksiä muokkaavia toimenpiteitä ja niiden jälkeen. Tutkielman tutkimusasetelmaa voidaankin luonnehtia ennen–jälkeen-tutkimukseksi, jossa analysoidaan ilmiötä kahtena eri ajankohtana, joiden välissä on tapahtuma, joka on aikaansaanut muutoksen. (Jensen & Rodgers 2001; ks. myös Eriksson & Koistinen 2005, 22) Vertaamalla tilanteita ennen ja jälkeen, saadaan käsitys käytetyistä luovan laskentatoimen keinoista ja siitä, miten ne ovat muuttaneet raportoituja lukuja.

1.4 Keskeiset käsitteet

Lainsäädännössä käytetty määritelmä *pienyrittäjälle* löytyy KPL 1:4a §:stä, jonka mukaan pienyritykseksi luetaan kirjanpitovelvollinen, jolla ylittyy päätyneellä ja sitä edeltäneellä tilikaudella vain yksi seuraavista raja-arvoista: taseen loppusumma 6 000 000 euroa, liikevaihto 12 000 000 euroa, henkilöstön keskiarvo tilikaudella 50 henkilöä. *Pienkonserni* määritellään KPL 1:6a §:n mukaan on samoilla raja-arvoilla kuin pienyritys. Tutkielmassa käytetään edellä mainittuja kirjanpitolaian määritelmiä pienyritykselle ja pienkonsernille.

Luovan laskentatoimen -käsite ei puolestaan ole täysin yksiselitteinen, mistä kertoo useiden rinnakkaisten termien käyttö kirjallisuudessa. Englannin kielessä käytetään tyypillisesti termiä *earnings management* tai *creative accounting*. Muita rinnakkaisia termejä ovat mm. *financial engineering*, *cosmetic accounting*, *account manipulation* ja *income smoothing*. (Ashok 2015.) Suomen kielessä yleisimmin käytetyt termit ovat luova laskentatoimi ja *tuloksenjärjestely*, mutta myös termejä *kirjanpidon ja tuloksen manipulointi* ja *kosmeettinen laskentatoimi* on käytetty (Näsi 2017).

Näsin (2017) mukaan luovaa laskentatoimea voidaan ajatella yläkäsitteenä, jonka alla on useita erilaisia tapoja muokata laskentainformaatiota sen laatijan haluamalla tavalla. Useat erilaiset näkökulmat luovalle laskentatoimelle ovat saaneet aikaan aiheen monimuotoisen tarkastelun ja synnyttäneet monta rinnakkaista termiä aiheeseen liittyen. Se, mitä termiä käytetään, näyttäisi vaihtelevan sen mukaan minkälaisesta näkökulmasta ilmiötä tarkastellaan. Yksi näkökulma on esimerkiksi luovan laskentatoimen tarkasteleminen negatiivisena ilmiönä tai laittomin keinoin toteutettuna, jolloin saatetaan käyttää negatiivisävyistä termiä laskentainformaation manipulaatio. Toisaalta aihetta voidaan tarkastella myös täysin hyväksyttävänä toimintana, silloin kun toimitaan lainsäädännön mukaan. (Näsi 2017.)

Tässä tutkielmassa halutaan tarkastella aihetta kokonaisvaltaisesti. Tutkielmassa käytetäänkin termiä luova laskentatoimi, koska se viittaa kokonaisvaltaisemmin laskentainformaation muokkaamiseen kuin esimerkiksi termi tuloksenjärjestely, josta syntyvä mielikuva viittaa enemmänkin vain tuloksen muokkaamiseen. Tarkoituksena on tarkastella laskentainformaation muokkaamista kokonaisuutena muokkaamistavasta tai kohteesta riippumatta. Toisin sanoen tilinpäätös raporttien osalta otetaan huomioon sekä tuloslaskelman että taseen lukujen muokkaaminen, mutta rahoituslaskelman muokkaaminen on rajattu tutkielman ulkopuolelle, koska pienyrityksen tai -konsernin ei tarvitse sisällyttää sitä tilinpäätökseensä. Lisäksi lainvastainen toiminta on rajattu tutkielman ulkopuolelle. Tutkielmassa tutkitaan siis luovaa laskentatoimea lain näkökulmasta objektiivisesti, eikä oteta kantaa aiheen eettisyyskysymyksiin.

Käytännössä luova laskentatoimi tarkoittaa laskentainformaation raportoimista lainsäädännön sallimalla tavalla, mutta käyttäen lainsäädännössä olevia joustokohtia hyödyksi. Toisaalta luova laskentatoimi voidaan nähdä myös laskentainformaation käyttäjien tahallisen harhaanjohtamisena tai jopa petollisena toimintana. (Näsi 2017.) Scott (2015) määritteli luovan laskentatoimen johdon tekeminä valintoina liittyen laskentainformaation raportointiin tai reaalitoimiin, jotta voitaisiin saavuttaa tietty raportoitu luku. Schipperin (1989) mukaan luova laskentatoimi on tarkoituksellista sekaantumista ulkoiseen raportointiin yksityisen hyödyn saavuttamiseksi. Healyn ja Wahlenin (1999) mukaan luova laskentatoimi on sitä, että yrityksen johtajat käyttävät päätöksentekovaltaansa yrityksen raportoinnissa ja transaktioissa muuttaakseen raportoituja lukuja joko johtaakseen osakkeenomistajia harhaan yrityksen taloudellisesta asemasta ja toiminnan tuloksesta tai vaikuttaakseen sopimukseen, jotka riippuvat raportoituista luvuista. Luova laskentatoimi määritellään Walkerin (2013) mukaan johdon harkinnanvaraisuuden käytöksi kirjanpitosäännösten rajoissa sekä kirjanpito että raportointi valinnoissa sekä reaalitoimissa, ja sen avulla vaikuttaminen siihen, kuinka taloudelliset tapahtumat heijastuvat raportoituihin lukuihin. Jones (2011, 6) näkee luovan laskentatoimen liikkumisena sääntelyn sallimissa rajoissa, hyödyntäen sääntelyssä olevia joustoja, jotta laskentainformaatio palvelisi sen laatijan intressejä.

Edellisessä kappaleessa on mainittu muutamia verrattain tutkitun aiheen kirjallisuudesta poimittuja määritelmiä. Eri määritelmissä on havaittavissa tutkijoiden erilaiset näkökulmat luovalle laskentatoimella, joista toiset ovat negatiivisempia ja toiset positiivisempia. Kaikki määritelmät ovat kuitenkin melko lähellä toisiaan, ja niissä kaikissa esiintyy sama teema, joka on johdon käyttämä harkinnanvaraisuus. Toisin sanoen kaikkia määritelmiä yhdistää keskeinen ajatus luovan laskentatoimen pohjautumisesta siihen, että johto pystyy käyttämään omaa harkintaansa yrityksen taloudellisissa päätöksissä, liittyivätpä ne joko kirjanpitoon tai reaalitoimiin. Toinen keskeinen asia on, että luova laskentatoimi nähdään pääsääntöisesti laillisena, mutta siitä huolimatta siihen liitetään usein eettisyys. Lisäksi petollinen tai lainvastainen toiminta saattaa olla myös monesti mukana keskustelussa, kun puhutaan luovasta laskentatoimesta. Tutkielmassa sovellettu luovan laskentatoimen määritelmä esitetään tarkemmin luvussa 2.1.

1.5 Tutkielman rakenne

Tapaustutkimuksen rakenne on tyypillisesti joustava, eikä se ole sidottu tiettyyn kaavaan. Tätä tutkielma myötäilee lineaaris-analyttistä rakennetta, joka sopii eksploratiiviseen, kuvailevaan, ekstensiiviseen tai selittävään tapaustutkimukseen. Rakenne on liiketaloustieteen tutkimuksille tyypillinen. Siinä lähdetään tutkimuksen lähtökohdista ja päädytään aineiston ja menetelmien kautta tuloksiin ja johtopäätöksiin. (Eriksson & Koistinen, 2005 37–38.)

Tarkemmin kuvattuna tutkielmassa perehdytään johdannon jälkeen luovan laskentatoimen kirjallisuuteen ja muodostetaan sen avulla tutkimukselle teoreettinen viitekehys. Se on oleellinen osa tutkimusta, sillä se muodostaa perustan analyysille, vaikka kyseessä onkin lähtökohtaisesti empiirinen ja käytännönläheinen tutkimus. Tutkielman teoreettisessa viitekehyksessä syvennyttään kirjallisuuteen luovan laskentatoimen motiiveista ja keinoista. Niiden lisäksi esitellään agenttiteoriaa, jota käytetään usein aiheen tutkimuksissa avuksi ilmiön selittämiseksi. Teoreettisen viitekehysten avulla pyritään luomaan perspektiiviä tutkielman empiiristä osaa varten. Kolmannessa pääluvussa esitellään tutkimusaineistoa. Tarkoituksena on esitellä, mistä tutkimusaineisto muodostuu. Lisäksi halutaan tuoda esille, mitkä asiat vaikuttavat tutkimuksen luotettavuuteen ja miten niitä on tutkielmassa huomioitu. Pääluvussa otetaan kantaa myös tutkielman eettisyyteen erityisesti aineiston näkökulmasta. Sen jälkeen esitellään tutkimuksessa käytetyt analyysimenetelmät, jotta lukija ymmärtää miten tutkimuksen havainnot on tunnistettu. Samalla esitellään, miten havainnot on analysoitu syvemmillä. Neljännen pääluvun tarkoitus on esitellä aineistosta analyysin avulla saadut havainnot ja tulokset. Analyysivaiheessa käytetään teoreettista viitekehystä antamaan tukea, jotta aineistosta saadaan oleellinen informaatio eriteltyä. Lopuksi viidennessä pääluvussa kootaan yhteen tutkielman johtopäätökset.

2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS

Tutkielman teoreettisessa viitekehyksessä esitellään aiheeseen liittyviä aiempia tutkimuksia sekä muuta aiheen tieteellistä kirjallisuutta. Koska luovan laskentatoimen termi ei ole yksiselitteinen, kuten kappaleessa 1.4 on kerrottu ja *earnings management* on tavallisesti tutkijoiden käyttämä termi englanninkielisissä tutkimuksissa (Jones 2011, 7), on teoreettisessa viitekehyksessä esitelty tutkimuksia, joissa on käytetty sekä termiä *creative accounting* että *earnings management*. Näin on toimittu, jotta teoreettisesta viitekehyksestä on saatu mahdollisimman hyvin tutkielmaa tukeva ja toimiva.

Tässä pääluvussa esitellään tutkielmassa käytetty luovan laskentatoimen käsite. Viitekehystä rakennetaan myös kirjallisuudessa tunnettujen luovan laskentatoimen motiivien ja keinojen avulla. Luovaa laskentatoimea on tyypillisesti pyritty selittämään agenttiteorian avulla, joten pääluvussa tarkastellaan aihetta myös sen kautta. Koska suurin osa kirjallisuudesta painottuu pörssiyhtiöiden tutkimukseen, on viitekehysten avulla tarkoitus arvioida, miten laskentainformaation rooli muuttuu yksityisissä yrityksissä suhteessa julkisiin yhtiöihin. Kontrastia luodaan yksityisten yritysten laskentainformaatioon ja raportointiin keskittyvillä tutkimuksilla. Lopuksi tutustutaan tilinpäätös- ja verosuunnitteluun Suomessa. Tarkoituksena on havainnollistaa kirjanpidon ja verotuksen yhteyttä suomalaisessa lainsäädännössä. Olennainen asia siinä on huomata ja arvioida, miten niiden yhteys vaikuttaa luovaan laskentatoimen motiiveihin ja keinoihin.

2.1 Luovan laskentatoimen käsite

Luova laskentatoimi on olemassa sääntelyssä olevien joustokohtien ansiosta. Joustavuus on puolestaan olemassa, jotta raportoidut luvut antaisivat oikean ja riittävän kuvan yhtiön taloudellisesta asemasta ja toiminnan tuloksesta. Toki on olemassa kohtia, jossa kirjanpi-

tosäännökset eivät jousta. Joustavuuden avulla tilinpäätösraportit saadaan kuitenkin muotoon, joka tukee parhaiten sijoittajien päätöksentekoa. Ilman joustavuutta luovaa laskentatoimea ei olisi olemassa, mutta ei myöskään olisi olemassa oikeaa ja riittävää kuvaa. (Jones 2011, 4.) Toisin sanoen joustavuus raportoinnissa on olemassa, jotta laskentainformaatio voisi palvella parhaiten tarkoitustaan, mutta samalla se avaa mahdollisuuden luovalla laskentatoimelle.

Koska luovan laskentatoimen käsite ei ole yksiselitteinen, on tutkimuksen kannalta tärkeää määritellä, mitä luovalla laskentatoimella tutkielmassa tarkoitetaan. Pohjautuen luvussa 1.4 esiteltyihin määritelmiin ja näkökulmiin, pohditaan tässä alaluvussa luovan laskentatoimen käsitettä ja sen roolia tutkimuksessa. Taulukon 1 avulla halutaan havainnollistaa, miten luova laskentatoimi nähdään tutkimuksessa.

Taulukko 1 Laskentatoimen ulottuvuudet (mukaiillen, Jones 2011, 7; Ihantola & Leppänen 2018, 152).

Säännösten sallimissa rajoissa		Säännösten rajojen ulkopuolella
Normaali laskentatoimi	Luova laskentatoimi	Petos/lainvastainen toiminta
Toimitaan tilinpäätöksen käyttäjän tarpeita palvellen	Toimitaan tilinpäätöksen laatijan tarpeita palvellen	Toimitaan säännösten vastaisesti
Ei jouston mahdollisuutta	Joustavuutta oikean ja riittävän kuvan aikaansaamiseksi	Joustavuutta, mutta säilytetään oikea ja riittävä kuva
		Annetaan virheellinen kuva

Taulukosta 1 huomataan, että ylätasolla se on jaettu kahteen ulottuvuuteen eli säännösten sallimissa rajoissa olevaan sekä niiden ulkopuolella olevaan laskentatoimeen. Säännösten ulkopuolella toimiminen eli petollinen tai lainvastainen toiminta, jolla annetaan virheellinen kuva yhtiöstä, on rajattu tutkimuksen ulkopuolelle. Sitä havainnollistaa taulukossa punainen väri. *Normaalilla laskentatoimella* tarkoitetaan taulukossa tavallista menettelyä, jossa tilinpäätös laaditaan sen käyttäjän tarpeita ajatellen. Normaalin laskentatoimen alue on korostettu vihreällä värillä ja se koostuu pakollisten menettelytapojen, joissa ei

ole jouston mahdollisuutta, lisäksi joustokohdista, joiden avulla saadaan aikaan oikea ja riittävä kuva. Jouston mahdollisuutta ei ole esimerkiksi menojen ja tulojen jaksottamisessa suoriteperusteiseksi. Myös esimerkiksi suunnitelman mukaiset poistot on tehtävä ja varaston muutos kirjattava. Joustavuutta on kuitenkin mm. poistomenetelmien ja varaston arvostusmenetelmässä.

Luova laskentatoimi hyödyntää joustokohtia siten, että tilinpäätös palvelisi sen laatijan intressejä. Aina tilinpäätöksen laatijan ja käyttäjän intressit eivät kuitenkaan ole vastakkaiset. Taulukossa vihreän alueen jatkuminen luovan laskentatoimen alle kuvaa tilanteita, joissa laskentainformaation muokkaaminen voi palvella sekä tilinpäätöksen käyttäjän että sen laatijan intressejä. On kuitenkin tärkeää, että harkinnanvaraisuuden myötä ei vaaranneta tilinpäätöksen antamaa oikeaa ja riittävää kuvaa. KPL 3:2 §:n mukaan:

Tilinpäätöksen tulee antaa oikea ja riittävä kuva toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta olennaisuusperiaatteen mukaisesti ottaen huomioon kirjanpitovelvollisen harjoittaman toiminnan laatu ja laajuus.

Oikean ja riittävän kuvan olennainen rikkominen on siten kirjanpitolainvastaista menettelyä. Rajanveto keltaisen ja punaisen alueen eli sallitun ja lainvastaisen menettelyn välillä, saattaa olla hankalaa tulkinnanvaraisuuksien takia. Oikean ja riittävän kuvan tulkitsemisen osalta tutkimuksessa nojataan tilintarkastajan vastuuseen eli tilintarkastuskertomuksen lausuntoon. Toisin sanoen tutkimuksessa ei oteta kantaa oikean ja riittävän kuvan käsitteen määrittelyyn, vaan aineiston osalta luotetaan tilintarkastuskertomuksen lausuntoon siitä, antaako tilinpäätös oikean ja riittävän kuvan yhteisön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta (TTL 3:5 §).

Tiivistäen tässä tutkimuksessa käytetty luovan laskentatoimen käsite yhteen virkkeeseen: *Luovaa laskentatoimea ovat kaikki kirjanpitoon tai reaalityömiin liittyvät lain rajoissa tehdyt valinnat, jotka hyödyttävät tilinpäätöksen laatijan intressejä, mutta eivät vaaranna tilinpäätöksen antamaa oikeaa ja riittävää kuvaa.* Oleellista on siis huomata, mitkä toimet edistävät tilinpäätöksen laatijan intressejä, mutta samaan aikaan eivät vaaranna tilinpäätöksen antamaa oikeaa ja riittävää kuvaa. Vaikka osa toimenpiteistä olisi helposti tulkittavissa tilinpäätöksestä, nähdään ne tässä tutkimuksessa osana luovaa laskentatoimea, jos ne lähtökohtaisesti hyödyttävät tilinpäätöksen laatijaa. Esimerkiksi konserniavustus

on lainsäädännössä suunniteltu tuloksentasauskeino konserniyhtiöiden välillä ja sen käyttö on tilinpäätöksessä helposti havaittavissa. Konserniavustuksen antaminen on kuitenkin valinnaista, ja sitä käytetään lähtökohtaisesti edistämään tilinpäätöksen laatijan intressejä, joten se nähdään tämän tulkinnan mukaan yhtenä luovan laskentatoimen keinona.

2.2 Motiivit

Jones (2011 33) listaa motiivit luovalle laskentatoimelle yläkategorioihin, jotka ovat *johdon henkilökohtaiset kannustimet, markkinoiden odotukset, erityiset olosuhteet sekä petoksen peittely*. Näistä viimeisimpään ei tässä tutkielmassa syvennyt tarkemmin, koska petokseen liittyvä luova laskentatoimi on rajattu tutkielman ulkopuolelle.

2.2.1 Johdon henkilökohtaiset kannustimet

Johdon henkilökohtaisiin kannustimiin liittyy vahvasti johdon palkkiojärjestelmät. Healy (1985) muodosti 94:n yhdysvaltalaisen yrityksen pohjalta empiirisen tutkimusaineiston ja sen perusteella sai tukea havainnoille, joiden mukaan johdolla on kannustin muokata yhtiön tulosta suuremman palkkion toivossa. Tyypillisesti palkkiojärjestelmät ovat perustuneet yhtiön nettotulokseen, ja palkkio on syntynyt, kun nettotulos on ylittänyt tietyn kynnyksen. Johto ansaitsee itselleen lisää bonuspalkkiota, kun nettotulos kasvaa, kunnes palkkion yläraja on saavutettu. Käytännössä Healy (1985) havaitsi, että johdolle syntyy kannustin järjestellä tulosta alaspäin, jos nettotulos on ylittänyt bonuksen ylärajan tai bonuksen alaraja jää tilikaudella saavuttamatta. Toisaalta jos palkkiotaso on bonuksen alarajan ylärajan välissä, on johdolla kannustin järjestellä tulosta ylöspäin. Luova laskentatoimen motiiveina voivat toimia myös yksinkertaisesti inhimilliset syyt. Luovan laskentatoimen avulla johto voi tasoittaa yhtiön suorituksen heilahtelua, mikä takaa todennäköisesti vakaamman työpaikan. Lisäksi muokkaamalla lukuja ylöspäin, voi johto nostaa omaa itseluottamusta ja itsetuntoa. (Jones 2011, 34.)

2.2.2 Markkinoiden odotukset

Markkinoiden odotuksiin liittyy vahvasti yhtiöiden ja analyytikoiden välillä tapahtuva *tulospeli* (the earnings game). Tulospelissä yhtiöt yrittävät vaikuttaa analyytikoiden ennusteisiin jakamalla analyytikoita ohjaavia raportteja (Walker 2013). Yhtiöiden päämääränä on saada analyytikot tekemään ennusteita, jotka yhtiöt pystyvät täyttämään. Bartov, Givoly ja Hayn (2002) tutkivat tilastollisin menetelmin yhteyttä ennusteiden ja niiden saavuttamisen välillä. He havaitsivat, että yhtiöiden, jotka saavuttivat tai ylittivät ennusteet, osakkeet tuottavat paremmin verrattuna yhtiöihin, jotka eivät saavuta tulosennusteita. Etenkin tulosennusteiden saavuttamatta jääminen heijastuu osakkeen hintaan negatiivisesti (Jones 2011). Ennusteiden täyttymisen lisäksi muita tuloskynnyksiä ovat nollatulos ja edellisen tilikauden tulos. Toisin sanoen ei haluta näyttää negatiivista tulosta ylipäätään eikä negatiivista tuloskehitystä. Yhtiöillä on kannustin ryhtyä tuloksenjärjestylyyn saavuttaakseen edellä mainitut tuloskynnykset, jotta niiden saavuttamatta jääminen ei vaikuttaisi heidän osakkeidensa hintaan. (Walker 2013.)

Toinen asia markkinoiden odotuksiin liittyen on tuloksen tasaaminen (profit smoothing). Tuloksen tasaamiselle voi olla useita syitä. Tasainen tulosvirta voi herättää sijoittajissa luottamusta yhtiön tulontuottamiskykyyn, ja tasaisella tuloksella yhtiö voi viestiä sijoittajille, ettei siinä ole tapahtunut merkittäviä muutoksia. Ideana on esittää vuodesta toiseen tasaista, ja ihanteellisesti tasaisesti nousevaa tuloskehitystä. Tasainen tulos lisää ennustettavuutta, mikä herättää sijoittajissa luottamusta, koska korkeampi volatilitiiteetti kuvaa usein korkeampaa riskiä. (Jones 2011.) Johdon näkökulmasta tasaisen tuloksen avulla johdon palkkiotaso pysyy myös tasaisena. Lisäksi pieni volatilitiiteetti pienentää todennäköisyyttä velkakovanttien raukeamiselle. Watts ja Zimmerman (1986) toivat myös esille, että markkinat odottavat johdon käyttävän luovan laskentatoimen keinoja esittääkseen luvut todellisuutta parempina. Toisin sanoen markkinat ottavat luovan laskentatoimen huomioon käytti johto sitä tai ei. Näin ollen jos lukuja ei muokata, yhtiö kärsii siitä huolimatta, koska markkinat ovat ottaneet sen mahdollisuuden huomioon lukujen analysoinnissa.

2.2.3 Erityiset olosuhteet

Jonesin (2011) tarkoittamia erityisten olosuhteiden synnyttämiä luovan laskentatoimen motiiveja on useita. Näistä tyypillisin lienee velkasopimukseen liittyvät kovenantit. Velkakovenantilla tarkoitetaan lainasopimukseen lisättyä erityistä ehtoa, jonka perusteella luotonantajalla on oikeus esimerkiksi korottaa velan korkoa tai jopa irtisanoa luotto. Velkakovenantit voivat perustua mm. yhtiön rahoitusrakennetta kuvaaviin tunnuslukuihin. Watts ja Zimmerman (1990) toivat alun perin esille *velkakovenantti-hypoteesin* luovan laskentatoimen motiivina. Myöhemmin Dichev ja Skinner (2002) tutkivat tilastollisin menetelmin sitä syvemmin. Tutkimuksessaan he löysivät tukea sille, että yhtiöt ryhtyvät toimenpiteisiin välttääkseen velkakovenanttien raukeamisen. Walker (2013) toi kuitenkin esille velkakovenantti-hypoteesin rajoittuneisuuden tilanteen teoreettiselle tarkastelulle. Rationaalisesti toimivat lainanantajat eivät solmi velkasopimuksia, joissa velanottajalla on mahdollisuus vaikuttaa kovenanttien raukeamiseen. Lisäksi rationaalisesti toimiva velanottaja ei halua pilata mainettaan opportunistisella käyttäytymisellä, jotta se saa velkaa myös tulevaisuudessa.

Muita erityisiä tilanteita, joissa on usein kannuste ryhtyä luovaan laskentatoimeen ovat mm. osake- tai listautumisanti sekä yritysjärjestelyt. Luovan laskentatoimen keinoilla voidaan yhtiöstä esittää parempi kuva, jotta edellä mainitut tapahtumat saadaan toteutumaan yhtiön kannalta edullisemmin. Lisäksi voi olla tilanne, jossa laskentastandardien tiukka noudattaminen voi johtaa oikean ja riittävän kuvan vääristymiseen, ja johto kokee, että se voi luovan laskentatoimen keinoilla antaa todenmukaisemman kuvan yhtiön taloudellisesta asemasta ja toiminnan tuloksesta. Luovan laskentatoimen käyttämisen perusteluna toimii myös se, että se ei ole kiellettyä. Kun se ei ole kiellettyä, niin miksei siitä voisi hyötyä? (Jones, 2011.)

2.2.4 Tyylit

Scott (2015, 447) esitteli neljä tyyliä luovalle laskentatoimelle liittyen tuloksenjärjestykseen. Nämä ovat ”*kylvyn ottaminen*” (taking a bath), *tuloksen minimointi*, *tuloksen maksimointi* ja aiemmin tekstissä esitelty *tuloksen tasaaminen*. Kylvyn ottamisella tarkoitetaan tilannetta, jossa tavallisesti yrityksen tulos on jo negatiivinen, jolloin kirjataan vielä lisää kuluja, jotta tulos olisi entistä negatiivisempi. Käytännössä se usein tarkoittaa kulujen alaskirjausta ennakoivasti. Kylvyn ottaminen perustuu jaksotuksiin, sillä tekemällä tänä vuonna suuret alaskirjaukset saadaan ensi vuoden tulosta ylöspäin. Kylvyn ottamista voidaan ajatella pöydän puhdistamisena, jotta seuraavalla tilikaudella saadaan aikaan parempi tulos. Näin saatetaan toimia usein johtoryhmän vaihdoksen yhteydessä. Tuloksen minimointi on hieman kylvyn ottamisen kaltainen, mutta motiivi sille on eri. Tuloksen minimoinnissa pyritään muokkaamaan positiivinen tulos mahdollisimman pieneksi. Syy tähän voi olla esimerkiksi poliittinen. Yhtiö voi yrittää saavuttaa poliittista hyötyä näyttämällä todellisuutta pienempää tulosta. Tapoja tälle on monia, kuten markkinointi, tutkimus- ja kehityskulujen lisääminen tai omaisuuserien alaskirjaukset. Tuloksen maksimoinnin tarkoituksena on nostaa tulosta ylöspäin. Motiiveja tälle voivat olla esimerkiksi johdon tulospalkkiosopimukset tai velkasopimusten kovenantit. Scott (2015 447) huomautti myös, että hänen esittelemänsä eri tyylit luovalle laskentatoimelle eivät ole toisiinsa poissulkevia. Tyylit voivat jopa sotia toisiaan vastaan riippuen yhtiön motiivista.

2.2.5 Yhteenveto

Esitellyistä motiiveista huomataan, että niistä suuri osa liittyy ainoastaan pörssiyhtiöihin. Hyvä esimerkki on markkinoiden odotuksiin liittyvät kannustimet, jotka eivät ainakaan samalla tavalla vaikuta pienyrityksiin, koska sillä ei ole tiedoksiantovelvollisuutta. Toisaalta markkinoiden odotuksiin voidaan pienyrityksellä lukea myös vaikutelman hallinta, johon liittyy ainakin tuloskynnykset. Esimerkiksi vahvan positiivisen tuloksen saavuttaminen herättäne luottamusta yhtiöön ja sen toimintaan. Niin ikään useampi pörssiyhtiöihin liitetty motiivi kirjallisuudessa voidaan nähdä vaikuttavan myös pienyrityksen päätöksentekoon joko suoraan tai välillisesti.

Johdon henkilökohtaiset kannustimet ovat vahvasti läsnä myös pienyrityksissä, joissa tyypillisesti johto myös omistaa yhtiöstä, jos ei koko osakekantaa niin siitä suurimman osan. Tällöin johdon kannustin luovalle laskentatoimelle syntyy yhtiön osingonjaon kautta, koska osingonjakoon vaikuttavat suoraan yhtiöön kertyneet voittovarot ja tilikauden tulos. Toisin sanoen kirjallisuuden perusteella on havaittavissa, että myös pienyrityksissä johdolla on kannustin luovalle laskentatoimelle osingonjaon kautta. Erityisten olosuhteiden luomista motiiveista voidaan nähdä pienyrityksiin vaikuttavan ainakin velkarahoitus. Jos ei velkakovenantit suoraan niin ainakin velan hinta eli koron suuruus voi olla kannustin luovalle laskentatoimelle. Muokkaamalla taseen rakennetta voi yhtiö näyttää suotuisammalta kohteelta lainan myöntämiselle. Toisin sanoen vaikuttaminen ulkoiisiin sidosryhmiin tilinpäätöksen avulla on selvästi motiivina luovalle laskentatoimelle myös pienyrityksissä.

2.3 Keinot

Tässä alaluvussa ei ole tarkoitus käydä luovan laskentatoimen keinoja tyhjentävästi läpi, vaan kirjallisuuden avulla pyritään luomaan lukijalle käsitys siitä, minkälaisia keinoja luovalle laskentatoimelle on olemassa ja mitä niillä pyritään saavuttamaan.

Jones (2011) jakaa luovan laskentatoimen keinot pohjimmiltaan viiteen perusajatukseen, jotka ovat *tuottojen lisääminen, kulujen vähentäminen, varojen lisääminen, velvoitteiden vähentäminen ja kassavirtojen lisääminen*. Ensimmäiset kaksi perustuvat tuloslaskelman lukujen muokkaamiseen, seuraavat kaksi taseen muokkaamiseen ja viimeinen rahoituslaskelman muokkaamiseen. Rahoituslaskelman muokkaaminen jätetään kuitenkin tarkastelun ulkopuolelle, koska tutkielmaan valittu case-yritys ei KPL 3:1.1 §:n² perusteella ole velvollinen sisällyttämään tilinpäätökseensä rahoituslaskelmaa. Lisäksi rahoituslaskelman muokkaaminen luovan laskentatoimen keinoin on vaikeampaa verrattuna taseen ja tuloslaskelman muokkaamiseen. Rahavirrat perustuvat rahan liikkeisiin ja tuloslaskelman

² KPL 3:1.1 §: ”Tilikaudelta on laadittava tilinpäätös, joka sisältää: rahoituslaskelman, jos kirjanpitovelvollinen on suuryritys tai yleisen edun kannalta merkittävä yhteisö...”

nettotulos perustuu jaksotettuihin tuottoihin ja kuluihin, joihin vaikuttaminen on huomattavasti helpompaa. Keinoja lukujen muokkaamiseen on kuitenkin lukuisia laskentatoimen luontaisen joustavuuden takia. Tuloslaskelman osalta on tyypillistä yrittää vaikuttaa nettotulokseen ja taseen osalta yhtiön nettovarallisuuteen. Yleensä lukuihin halutaan vaikuttaa siten, ettei jätetä jälkiä luovasta laskentatoimesta sijoittajien havaittavaksi. Siksi luovan laskentatoimen keinot ovat usein hienovaraisia, vaikeasti havaittavissa tai monimutkaisia. (Jones 2011, 43–44.)

2.3.1 Jaksotukset

Aikaisemmassa kirjallisuudessa on tutkittu luovaa laskentatoimea tuloksenjärjestelyn näkökulmasta perustuen jaksotukseen (accruals-based earnings management) sekä reaalityömiin (real earnings management) (Walker 2013). Jaksotuksilla tarkoitetaan eriä, jotka tekevät eron yhtiön liiketuloksen ja vapaan kassavirran välille. On oleellista huomata, että jaksotuksilla ei ole vaikutusta kassavirtoihin. Jaksotuksilla voidaan kuitenkin vaikuttaa nettotulokseen, joka vaikuttaa mm. jakokelpoiseen omaan pääomaan, josta voidaan puolestaan jakaa osinkoa osakkeenomistajille. Toisin sanoen jaksotukset ovat oiva keino luovalle laskentatoimelle, sillä niiden avulla voidaan muokata raportoituja lukuja vaikuttamatta taustalla oleviin tapahtumiin. Jaksotuksia ei voida kuitenkaan käyttää loputtomiin vain yhteen suuntaan, ja puhutaankin, että jaksotuksissa vallitsee ”iron law” (Scott 2015, 445–446). Siksi esimerkiksi tuloksen muokkaaminen jatkuvasti ylöspäin ei ole mahdollista, vaan jossain vaiheessa jaksotukset tulevat vaikuttamaan tulokseen negatiivisesti. Tarkasteltaessa luovaa laskentatoimea onkin oleellista huomioida myös toimenpiteiden vaikutukset pitkällä aikavälillä, eikä juuttua vain yhden tilikauden tarkasteluun. Äärimmäiset luovan laskentatoimet ovat kuitenkin usein suunnattu vain yhden raportointikauden lukujen muokkaamiseen. Toisaalta tilikaudesta toiseen jatkuvat toimenpiteet, kuten profit smoothing, ovat tästä poikkeus.

Esimerkkejä keinoista, joilla voi vaikuttaa jaksotukseen on mm. varaston arvostusmenetelmä, myyntisaamisten arvostaminen tai poistosuunnitelmat. Erilaisella varastonarvos-

tusmenetelmällä saadaan tulosvaikutus varaston muutoksen kautta ja tasevaikutus suoraan varaston arvon kautta. Kirjaamalla myyntisaamisista luottotappioita saadaan negatiivinen tulosvaikutus. Poistohorisonttia muuttamalla saadaan aikaiseksi joko positiivinen tai negatiivinen tulosvaikutus riippuen siitä pidennetäänkö vai lyhennetäänkö poistosuunnitelmaa. Lisäksi menojen aktivointi taseelle on keino lisätä taseen varallisuutta ja samalla kasvattaa tulosta pienempien kulujen muodossa. Kun menoja aktivoidaan taseelle, niiden vaikutus jakautuu useammalle tilikaudelle poistojen muodossa.

Koska yhtiöllä on sekä ei-harkinnanvaraisia että harkinnanvaraisia jaksotuksia, ovat aiheutta tutkineet tutkimukset tyypillisesti tarkastelleet harkinnanvaraisia jaksotuksia erottamalla kokonaisjaksotuksista ei-harkinnanvaraiset (normaalit) jaksotukset. Nimensä mukaisesti ei-harkinnanvaraisiin jaksotuksiin yrityksellä ei ole yleensä mahdollisuutta vaikuttaa, vaan kirjanpidossa tulee toimia johdonmukaisesti. Harkinnanvaraisten jaksotuksien avulla yritys pystyy vapaammin muokkaamaan tulostaan. Esimerkiksi myyntisaamisten alaskirjauksissa yhtiön johto pystyy käyttämään harkintaa arvioidessaan maksun saamisen todennäköisyyttä. Aiheeseen liittyen on kehitelty malleja, joilla arvioidaan yrityksen normaaleja jaksotuksia. Näistä tunnetuimman esitteli Jones (1991). Myöhemmin sitä kehittivät edelleen Dechow, Sloan ja Sweeney (1995) sekä Kothari (2005). Malleihin ei kuitenkaan tässä tutkielmassa perehdytä tarkemmin, koska ne eivät ole oleellisia tutkielman tavoite huomioon ottaen.

2.3.2 Reaalitoimet

Reaalitoimien oleellisin ero jaksotuksiin verrattuna on, että niillä voidaan vaikuttaa yrityksen kassavirtoihin. Toisin sanoen suurin ero näiden kahden välillä on, että reaalitoimien avulla myös kassavirrat muuttuvat raportoitujen lukujen lisäksi. Reaalitoimilla tarkoitetaan johdon käyttämää harkinnanvaraisuutta liittyen tapahtuman ajankohtaan tai muotoon, jotta voidaan vaikuttaa raportoituihin lukuihin (Gunny 2010). Roychowdhury (2006) mukaan reaalitoimilla poiketaan tavallisista operationaalisista käytännöistä, millä johtajat haluavat johtaa sijoittajia ajattelemaan, että raportoidut luvut olisi saavutettu nor-

maaleilla toiminnoilla. Eräs yksinkertainen luovan laskentatoimen keino on käyttää harkintaa sen suhteen, koska myynti tai osto suoritetaan eli vaikuttaa tapahtuman ajankohtaan. Muita keinoja ovat esimerkiksi myynnin manipulointi tai menojen leikkaaminen. Alennukset sekä paremmat luottoehdot asiakkaille voivat lisätä myyntiä, eli liikevaihtoa. Myyntiä lisäämällä tai esimerkiksi tutkimus- ja kehitysmenoja leikkaamalla voidaan kasvattaa tilikauden tulosta.

Reaalitoimilla on siis taloudellisia vaikutuksia yhtiölle. Graham, Harvey ja Rajgopal (2005) kuitenkin havaitsivat, että yhtiöiden johtajat ovat valmiita ryhtymään reaalitoimiin tuloskynnysten saavuttamiseksi, vaikka valinnat johtaisivat yhtiölle negatiivisiin vaikutuksiin. He havaitsivat lisäksi, että johtajat suosisivat reaalitoimiin perustuvaa luovaa laskentatoimea jaksotusten sijaan, vaikka jaksotuksilla ei olisi reaali vaikutuksia yhtiöön. Reaalitoimia on vaikeampi havaita yhtiön ulkopuolelta, mikä selittää johdon halukkuutta uhrata taloudellista arvoa lyhyen aikavälin tavoitteiden saavuttamiseksi jopa pitkän aikavälin suunnitelmien kustannuksella.

Zang (2012) tutki tilastollisin menetelmin valintaa jaksotuksien ja reaalitoimien välillä vuosiin 1987–2008 perustuvan aineiston avulla. Hän havaitsi, että siihen vaikuttaa eri keinojen suhteellinen kustannus. Jaksotuksiin perustuvia keinoja ei käytetä, jos yhtiö kirjjanpitovalinnat ovat jatkuvan tarkastelun alaisena tai jaksotuksia on käytetty jo aikaisempina vuosina, vaan silloin suositaan reaalitoimia. Toisaalta jaksotuksia käytetään silloin, kun reaalitoimien hinta on korkeampi. Esimerkiksi menojen leikkaaminen tai myynnin manipulointi ei välttämättä ole mahdollista yhtiölle, jonka taloudellinen tilanne ei kestä tavallisesta liiketoiminnasta poikkeamista.

Luovan laskentatoimen keinojen valintaan liittyy vahvasti myös ajankohta. Reaalitoimilla voidaan vaikuttaa lukuihin vain tilikauden aikana, kun jaksotuksien avulla voidaan vaikuttaa vahvasti vielä tilikauden jälkeenkin. Toisin sanoen turvautuminen ainoastaan jaksotuksiin voi osoittautua riittämättömäksi, eikä reaalitoimien avulla voida enää vaikuttaa lukuihin tilikauden jälkeen. Tämä täytyy siis ottaa huomioon jo tilikauden aikana. Oleellista onkin siis punnita keinojen välisiä hyötyjä ja haittoja, kun niistä tehdään päätöksiä.

Zangin (2012) havainnot, olivat siinä mielessä mullistavia tieteellisen keskustelun kannalta, että keskittyminen pelkkiin jaksotuksiin ei selitä luovaa laskentatoimea kattavasti. Lisäksi vaikka jaksotuksiin perustuva luova laskentatoimi tehtäisiin säännöksiä kautta hankalammaksi, on johdolla yhä mahdollisuus vaikuttaa yhtiön lukuihin reaalityöiden myötä. Tällä tavalla kustannus yhtiölle on kuitenkin yleensä, etenkin pitkällä aikavälillä, suurempi.

2.3.3 Yhteenveto

Luovan laskentatoimen keinot on siis jaettu kirjallisuudessa kirjanpidollisiin valintoihin eli jaksotuksiin ja reaalityöihin. Suurin ero näiden välillä on, että reaalityöillä vaikutaan todellisiin tapahtumiin, mikä vaikuttaa myös yrityksen kassavirtoihin. Reaalityöiden huono puoli on yleensä se, että niillä tyypillisesti uhrataan pitkän aikavälin tavoitteita lyhyen aikavälin tavoitteiden saavuttamiseksi. Jaksotukset eivät puolestaan vaikuta kassavirtoihin, mutta ne vaikuttavat esimerkiksi yrityksen tulokseen. Jaksotukset jaetaan edelleen harkinnanvaraisiin jaksotuksiin ja ei-harkinnanvaraisiin jaksotuksiin. Jaksotuksien avulla ei pysty muokkaamaan lukuja loputtomiin samaan suuntaan, koska ne toimivat peilikuvan tavoin. Toisin sanoen jossain vaiheessa jaksotukset tulevat väistämättä vaikuttamaan toiseen suuntaan. Valintaan eri luovan laskentatoimen keinojen välillä vaikuttaa niiden kustannus yritykselle. Eri keinojen kustannukset tulee aina arvioida tapauskohtaisesti. Keinoja voi myös käyttää ristiin, eikä tarvitse lukittautua vain yhden keinon armoille. Yksityisen yrityksen näkökulmasta, sillä on pääsääntöisesti käytössään samat keinot, kuin julkisillakin yhtiöillä ja käytettävissä olevia keinoja tulee arvioida tapauskohtaisesti.

2.4 Agenttiteoria

2.4.1 Yleisesti

Tieteellisissä tutkimuksissa luovaa laskentatoimea on tyypillisesti tarkasteltu pohjautuen *agenttiteoriaan* (Walker 2013, 448). Jensen ja Meckling (1976) esittelivät agenttiteorian, jossa päämies valtuuttaa agentin toimimaan hänen sijastaan tietyssä asemassa. Yleisesti yritystä ajatellessa päämiehenä pidetään tavallisesti osakkeenomistajia ja agenttina yrityksen johtoa, mutta päämiehenä voidaan nähdä myös velkojat ja agenttina osakkeenomistajat. Agenttiteoria korostaa nimenomaan johdon ja osakkeenomistajien sekä osakkeenomistajien ja velkojien välisiä intressiristiriitoja. Kun sekä päämies että agentti oletetaan hyötynsä maksimoivina, huomataan, että heidän välillensä syntyy intressiristiriita. (Walker 2013, 448.) Agenttikustannuksia syntyy agentin valvomisesta sekä sitouttamisesta. Agentti voidaan pyrkiä saamaan toimimaan päämiehen intressien mukaisesti erilaisten kannustimien, kuten palkkiosopimusten avulla. Kun agentti ei toimi päämiestä hyödyttävällä tavalla, syntyy lisäksi agenttikustannuksia residuaalisen menetyksen muodossa. (Jensen & Meckling 1976.) Residuaalista menetystä on toisin sanoen se osa jokaisesta agentin työpanoksesta, joka ei hyödytä päämiestä. Luovan laskentatoimen keskiössä agenttiteorian näkökulmasta ovat yritysjohtajien palkkiosopimukset sekä velkarahoitusopimukset.

Agenttiteoria korostaa intressiristiriitojen lisäksi informaation epäsymmetrisyyttä. Toisin sanoen agenttiteoriassa ajatellaan, että yrityksen eri sidosryhmät saavat epäsymmetrisesti informaatiota yrityksestä ja johdon toiminnasta. Informaation epäsymmetrisyys voi johtaa opportunistiseen käyttäytymiseen ja siten *moraalikatoon* sekä *haitalliseen valikoitumiseen*. Moraalikato syntyy tilanteessa, jossa päämies ei pysty valvomaan johdon antamaan panosta ja päämiehen intressien palvelemista. Käytännössä agentti saattaa ottaa esimerkiksi turhia riskejä, joihin päämies ei ole valmis. Agentin riskinotto voi olla korkeampi, koska päämies kantaa osan riskistä. Haitallinen valikoituminen puolestaan tulee ilmi etenkin sijoittajien päätöksenteossa. Jos sijoittajat kokevat, että johdolla on merkittävästi enemmän tietoa yrityksestä ja johto on valmis käyttämään informaatioetuaan opportunistisesti, voi sijoittajien halukkuus sijoittaa laskea ja sijoituksen tuottovaatimus nousta. (Walker 2013, 448.)

2.4.2 Informaation epäsymmetrisyys yksityisessä yrityksessä

Ajatellessa tyypillistä yksityistä yritystä huomataan, että sen omistajapiiri on usein hyvin rajoittunut ja omistajana saattaa joissakin tapauksissa olla ainoastaan yksi omistajayrittäjä. Tällöin suurissa yrityksissä tunnistetut, tavallisesti eriytyneet sidosryhmät, johto sekä omistajat, ovat yhdistyneet. Toisin sanoen johdon ja omistajien intressit ovat yhdenmukaiset. Kun kaksi sidosryhmää yhdistyvät yhdeksi, se eliminoi yhden ulottuvuuden Jensenin ja Mecklingin (1976) agenttiteorian ajatuksesta tarkastella yritystä sopimusten verkostona, jossa eri sidosryhmillä on erilaiset intressit. Lisäksi kun omistus ja johto ovat yhdistyneet, ongelmat niiden eriytymisestä ovat luonnollisesti pienemmät (Fama & Jensen 1983). Siitä huolimatta yksityisissä yrityksissä eivät päämies–agentti-ongelmat ole kuitenkaan täysin poistuneet (Coppens & Peek 2005). Ottaen huomioon pankkien merkittävän roolin vieraan pääoman sijoittajina suomalaisilla rahoitusmarkkinoilla voidaan todeta, että tilanteessa on vielä olemassa luovan laskentatoimen kirjallisuudessa tunnistettu toinen päämies–agentti pulma, jossa arvioidaan osakkeenomistajien ja velkojien välistä intressiristiriitaa. Etenkin yksityisten yritysten tapauksessa osakkeenomistajat–velkojat-näkökulma lienee jopa korostuneempi kuin johto–osakkeenomistajat-näkökulma.

”Laskentatoimen tehtävänä on vähentää epävarmuutta tuottamalla informaatiota valvonnan ja päätöksenteon tueksi sekä tilivelvollisuuden toteuttamiseksi” (Näsi 2017, 103). Agenttiteorian näkökulmasta tilivelvollisuus on oleellinen seikka, sillä agentti on tavallisesti päämiehelle tilivelvollinen. Yksityisten yritysten tapauksessa se tarkoittaa käytännössä tilinpäätöksen laatimista. Keskeinen asia miettiessä laskentatoimen tehtävän täyttymistä on laskentainformaation laatu. Ball ja Shivakumar (2005) tutkivat suurta sekä julkisista että yksityisistä yrityksistä muodostettua joukkoa Yhdistyneessä kuningaskunnassa. He havaitsivat, että yksityisissä yrityksissä laskentainformaation laatu oli heikompaa, vaikka yrityksiä koskivat samat säännökset kuin julkisiakin. He määrittelivät laskentainformaation laadun sen hyödyllisyydellä sen käyttäjille. Heidän tulkintansa mukaan yksityisten yritysten laskentainformaation heikompi laatu selittyisi enemmän sen kysynnän kuin laskentastandardien laadun perusteella. Burgstahler, Hail ja Leuz (2006) perustelivat laskentainformaation heikon ulkoisen kysynnän yksityisissä yrityksissä lisäävän houkutusta luovalle laskentatoimelle.

Julkisilla yhtiöillä on kannustin tuottaa informaatiota, joka auttaa ulkoisia sijoittajia arvioimaan yhtiön toiminnan tulosta ja taloudellista asemaa sijoituspäätöksen tueksi. Yksityisissä yhtiöissä, joissa omistajuus on hyvin keskittynyttä ja omistajat toimivat usein johdotehtävissä yhtiön sisällä, ei tilinpäätösinformaation laatu ole yhtä suuressa roolissa omistajille kuin esimerkiksi yhtiön velkojille. Yhtiön johdossa toimiminen antaa omistajille yhtenäisen ensi käden informaatiota yhtiön toiminnasta. Tästä syystä yrityksellä voi olla kannustin luovalle laskentatoimelle mm. verosuunnittelusyistä tai velkoihin vaikuttamiseksi. Toisin sanoen tilinpäätöksen laatiminen omistajien intressejä hyödyttävällä tavalla ei liene vaikuttavan omistajien tilinpäätöksestä saamaan informaatioon.

2.4.2 Yhteenveto

Yksityisissä yrityksissä on agenttiteorian mukainen tilanne olemassa. Tarkasteltaessa sitä syvemmin havaitaan, että suurin informaation epäsymmetrisyys ja intressiristiriita syntyi omistajajohdon ja velkojien välille. Tilivelvollisuuden täyttymiseksi on laskentainformaation laatu tärkeässä asemassa. Laskentainformaation kysyntä näyttäisi yksityisissä yrityksissä olevan heikompaa, mikä laskee informaation laadun vaatimusta. Omistajajohdolla on tilinpäätöksen laatimisessa liikkumavaraa, koska se ei tarvitse tilinpäätöksestä huippulaatuista informaatiota oman päätöksenteon tueksi, sillä se saa informaatiota joka päiväisestä toiminnasta yrityksen sisällä. Omistajajohdolla voi olla motiivi laatia tilinpäätös ulkoisten sidosryhmien näkökulmasta vain niiden edellyttämällä vähimmäistarkkuudella. Samaan aikaan tilinpäätös voi olla laadittu niin, että se palvelisi omistajajohdon intressejä mahdollisimman hyvin.

2.5 Verosuunnittelu

2.5.1 Verosuunnittelun lähtökohdat

Suomessa kirjanpito, verotus ja yhtiöoikeus kytkeytyvät monin paikoin yhteen, vaikka kaikista on olemassa omat säännöksensä ja ne ovat lähtökohtaisesti itsenäisiä ja erillisiä (Leppiniemi & Walden 2000). Kytkös kirjanpitoon on erityisesti tulo- ja arvonlisäverotuksessa. Esimerkiksi verojen ilmoitusvelvollisuus tapahtuu käytännössä kirjanpidon pohjalta ja mm. verotarkastuksessa arvioidaan kirjanpidon ja tilinpäätöksen asianmukaisuutta ja luotettavuutta. Syy verotuksen ja kirjanpidon kytkökselle on käytännöllinen. Kun verotus seuraa vahvasti kirjanpitoa, on helpompi toteuttaa ilmoitusvelvollisuus ja sen valvonta. (Leppiniemi & Kykkänen 2019, 175.) Pääsääntöisesti kirjanpitoon kirjatut tulot ovat tuloverotuksessa veronalaisia ja menot vähennyskelpoisia (EVL 4 §³ ja 7 §⁴). Verolainsäädännössä on kuitenkin säädetty poikkeuksia pääsäännöstä. Osa menoista voi olla rajoitetusti vähennyskelpoisia, kuten edustuskulut, ja osa voi olla kokonaan vähennyskelvottomia (ks. EVL 16 §). Lisäksi osa tuloista saattaa olla verovapaita (ks. EVL 6 §; 6 a-d §). Poikkeukseen kuuluvia eriä kannattaakin tarkkailla erikseen kirjanpidossa, jotta ne löytyvät sieltä vaivattomasti veroilmoitukseen. Myös arvonlisäveron eri luokkien kirjaaminen omille tileilleen saattaa helpottaa niiden ilmoittamista. Ilmoitusvelvollisuuden helpottamisen lisäksi toinen motiivi verovapauden ja vähennyskelvottomuuden poikkeuksien tuntemukselle on verosuunnittelu.

Hyvä esimerkki verotuksen ja kirjanpidon kytköksistä ovat tilinpäätössiirrot, joita ovat poistoero sekä verotusperusteiset varaukset. KPL 5:12 §:n mukaan: ”*Kirjanpitovelvollinen saa kirjata suunnitelman ylittäviä poistoja, jos siihen on verotusperusteinen syy.*” Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että kirjanpitovelvollinen voi tehdä suunnitelman ylittäviä poistoja tuloksensuunnittelutarkoituksessa (Ihantola, Kuhanen & Leppänen 2016, 114). Suunnitelmapoistojen ylittävä osuus kirjataan poistoeron muutokseksi tuloslaskelmaan tilinpäätössiirtojen eriin sekä taseelle kertyneisiin tilinpäätössiirtoihin. Kirjaukset

³ EVL 4 §: ”Veronalaisia elinkeinotuloja ovat elinkeinotoiminnassa rahana tai rahanarvoisena etuutena saadut tulot.”

⁴ EVL 7 §: ”Vähennyskelpoisia ovat elinkeinotoiminnassa tulon hankkimisesta ja säilyttämisestä johtuneet menot ja menetykset.”

tehdään, jotta EVL 54 §⁵:n mukainen ehto täyttyy ja kulut ovat verotuksessa vähennyskelpoisia. Poistoeron lisäksi verotuksessa saa vähentää vain tuloverotuksessa hyväksytyjä verotusperusteisia varauksia (KPL 5:15 §; Leppiniemi & Kykkänen 2019, 96). Verotusperusteiset varaukset voidaan katsoa myös tuloksenjärjestelyeriksi. Tuloverotuksessa vähennyskelpoiset varaukset, kuten takuuvaraus, toimintavaraus tai hinnanlaskuvaraus on mainittu EVL 4. luvussa. Näiden varausten muutokset kirjataan tilinpäätössiirtojen eriin tuloslaskelmassa ja taseessa. Varausten lisäys pienentää ja niiden vähennys lisää tilikauden tulosta. Suunnitelman ylittävien poistojen sekä verotusperusteisten varausten lisäksi konserneilla on tietyin edellytyksin käytössään konserniavustuksen antaminen. Konserniavustus on konserniyhtiöiden välinen tuloksen tasauskeino, jonka antamiseen on tietyt edellytykset. Lisäksi KonsAvL 5 §:n mukaan ”*Verovelvollisella on oikeus vähentää antamansa konserniavustus kuluna vain, mikäli vastaavat meno- ja tulokirjaukset on tehty antajan ja saajan kirjanpidossa.*” Kyseinen pykälä kuvaa vahvasti verotuksen ja kirjanpidon sidonnaisuutta.

Suomessa kirjanpidon ja verotuksen vahvasta kytkennästä johtuen tilinpäätöksessä tehtävillä ratkaisuilla on olennainen vaikutus myös verotukseen. Sen seurauksena verosuunnittelusta saattaa muodostua motiivi luovalle laskentatoimelle. Verosuunnittelu voidaan jakaa karkeasti kolmeen tasoon, jotka ovat strateginen, taktinen ja operatiivinen taso (Leppiniemi & Walden, 2000). Verostrategisilla valinnoilla tarkoitetaan suurien linjojen vetoja, eli toisin sanoen puhutaan päätöksistä ja ratkaisuista, joita on suhteellisen vaikea peruuttaa. Yrityksen perustavanlaatuisia valintoja ovat esimerkiksi yhtiömuoto, yritysraakenne, suuret investoinnit sekä yrityksen toimiala. Verosuunnitteluprosessin alkuvaiheessa tulee miettiä, mihin veroihin halutaan vaikuttaa. Tyypillisesti kohteena on yrityksen tuloverotus, jossa on eniten suunnittelun mahdollisuutta (Leppiniemi & Walden 2000). Lisäksi erityisesti yksityisissä yhtiöissä voidaan kiinnittää huomiota myös yhtiön omistajien tuloverotuksen suunnitteluun. Esimerkiksi yhtiömuodon valinta tuo tietyt perusperiaatteet, jotka vaikuttavat yhtiön ja sen omistajien verotukseen. Yhtiömuodon valinnalla lyödään siis osittain lukkoon myös käytettävissä olevat keinot verosuunnittelulle. Tässä tutkielmassa keskitytään osakeyhtiöiden verosuunnitteluun. Muita vaihtoehtoja

⁵ EVL 54 §: ”Verovelvollisella on oikeus aktivoida omaisuuserän hankintameno ja vähentää se vuosikuluina, vain jos vastaavat kirjaukset on tehty kirjanpidossa.”

osakeyhtiömuodon lisäksi on mm. avoin yhtiö, kommandiittiyhtiö ja yksityinen liikkeenharjoittaja. Yritysrakenteen kannalta keskeinen asia on, toimitaanko konsernina vai yhtenä yrityksenä. Alkuperäisen yritysrakenteen valinta tai myöhemmin sen muuttaminen yritysjärjestelyiden avulla on siis selvästi strateginen päätös. Myös suuriin investointeihin sitoudutaan tyypillisesti useammaksi vuodeksi tai jopa vuosikymmeniksi. Strateginen verosuunnittelu on tarkoittaa toisin sanoen pitkän aikavälin verosuunnittelua.

Taktisen verosuunnittelun tarkoituksena on puolestaan saavuttaa verotuksessa asetetut tavoitteet. Tavoitteet voivat liittyä sekä yrityksen tuloverotukseen että omistajien talouteen. Yhtiöllä voi olla esimerkiksi tietyn suuruinen tavoitetulos, jotta omistajille voidaan jakaa tietyn suuruinen osinko. Tavoitetulos voi myös liittyä yhtiön vakavaraisuuteen eli oman ja vieraan pääoman suhteeseen. Verotaktisena keinona voi olla esimerkiksi tapa, jolla omistajan työsuhde on hoidettu. Kuinka paljon omistaja nostaa yhtiöstä palkkaa, suhteessa paljonko omistaja tukeutuu yksityistaloudessaan pääomatuloihin eli osingonjakoon? Nämä kysymykset liittyvät vahvasti luonnollisen henkilön tuloverotuksen sääntelyyn. Myös tilikauden valinta, tapahtumien ajoittaminen ja harkinnanvaraisuus mahdollisten vähennysten käyttämisessä verotuksessa ovat taktisia verosuunnittelukeinoja. (Lepiniemi & Walden 2000.)

Operatiivinen verosuunnittelu on jatkuvaa verotuksen huomioimista. Toisin sanoen huolehditaan, että päivittäisessä toiminnassa menetellään verotuksen edellyttämällä tavalla. Siihen liittyy tarvittavien tositteiden huolellinen ja asianmukainen dokumentointi kirjanpitoon, joka toimii lähtökohtana verotukselle. Toimimalla päivittäisessä toiminnassa systemaattisesti tulee varmistettua verotaktisten tavoitteiden saavuttaminen. Seuraamalla sääntelyä aktiivisesti pysytään myös ajan tasalla verolainsäädännön jatkuvista muutoksista sekä pystytään tarvittaessa reagoimaan niihin. Koska muutokset verolainsäädännössä ovatkin hyvin tavallisia, tulisi suunnitelmissa varautua myös joustavuuteen. (Lepiniemi & Walden, 2000.) Kaiken kaikkiaan verotuksen optimointiin kannattaa kiinnittää huomiota useasta syystä. Verolainsäädännön tunteminen riittävällä tasolla pienentää riskiä ikäville yllätyksille sekä yhtiön että omistajien verotukseen liittyen. Riittävällä tunteuksella voidaan välttää ylimääräiset veroseuraamukset.

2.5.2 Yhteenveto

Suomessa on kirjanpidossa, verotuksessa ja yhtiöoikeudessa kytkökset toisiinsa, vaikka jokaisesta on olemassa oma erillinen lainsäädäntö. Tilinpäätöstä käytetään useaan eri tarkoitukseen, ja sen esittämistapa on säädetty melko tarkasti lainsäädännössä. Koska tilinpäätöstä käytetään useaan eri tarkoitukseen, on suunnittelussa otettava huomioon erilaiset näkökulmat ja käyttökohteet. Pienissä yksityisissä yhtiöissä painottuu usein veronäkölle. (Leppiniemi & Walden, 2000.) Tilinpäätös- ja verosuunnittelu kulkevat kuitenkin hyvin pitkälle käsi kädessä lainsäädännön kytkösten ansiosta.

Tavanomaisimmat tavoitteet tilinpäätössuunnittelulle liittyvät tilinpäätöksen pohjalta johdettaviin tietoihin (Leppiniemi & Walden, 2000). Tase-eriin voidaan pyrkiä vaikuttamaan, jotta tietyt tunnusluvut näyttävät haluttuun suuntaan. Tähän voi liittyä myös esimerkiksi tilinpäätöksen esittämistapa. Kuinka suurta tulosta näytetään tilikaudelle ja mistä eristä se muodostuu. Tavoitetulosta ohjaa mm. voitonjakoa koskevat tavoitteet. Verosuunnittelua ohjaa usein pohjimmiltaan sama tavoite, eli veronäkölle mahdollisimman edullisen esitystavan löytäminen. Suunnittelun avulla voidaan vaikuttaa sekä veron määrään että sen maksamisajankohtaan. Täytyy kuitenkin muistaa, että yrityksen verotettava tulos yleensä eroaa kirjanpidon tuloksesta mm. vähennyskelpoisuusrajoitusten vuoksi. Joka tapauksessa taitava suunnittelu ottaa huomioon sekä kirjanpidon ja yhtiöoikeuden että verotuksen tavoitteet. Voi myös esiintyä tilanteita, joissa tarvitsee tasapainoilla eri tavoitteiden välillä ja etsiä kompromisseja.

2.6 Teoreettisen viitekehyksen yhteenveto

Luovan laskentatoimen lähtökohta on palvella tilinpäätöksen laatijan intressejä. Muokkaamalla tilinpäätöstä, pystyy sen laatija vaikuttamaan tilinpäätöksen käyttäjän saamaan kuvaan yrityksestä. Pääsääntöisesti luovan laskentatoimen keinot on tarkoitus tehdä siten, että tilinpäätöksen käyttäjä ei niitä havaitsisi. Tässä tutkielmassa kuitenkin nähdään, että on olemassa myös keinoja, jotka palvelevat tilinpäätöksen laatijaa, mutta eivät hämää sen

käyttäjiä. Luovan laskentatoimen keinoja on useita, mutta ne eivät ole mielivaltaisia, vaan ne on toteutettava lainsäädännön puitteissa. Keskeistä on että, keinoilla ei rikota tilinpäätöksen antamaa oikeaa ja riittävää kuvaa yrityksen taloudellisesta asemasta ja toiminnan tuloksesta. Toisin sanoen luova laskentatoimi nähdään tutkielmassa lain sallimina keinoina muokata tilinpäätöstä. Puhutaan siis lainsäädännön joustokohdista, joissa tilinpäätöksen laatija voi käyttää harkinnanvaraisuutta. Keinojen valinnassa on oleellista arvioida, mikä on tavoitteena ja mikä on keinojen todellinen kustannus.

Motiiveja tilinpäätöksen muokkaamiseen on yhtä monta kuin tilinpäätöksen käyttötarkoituksiakin. Yksityisissä yhtiöissä motiivit eroavat hieman verrattuna tyypillisesti tutkimuksen kohteina olevista pörssiyrityksistä. Silti motiivit ovat kaikissa yhtiöissä osittain saman suuntaisia. Esimerkiksi johdon palkkioihin liittyvät motiivit ovat läsnä kaikissa yhtiöissä, mutta yksityisissä yhtiöissä palkkiojärjestelmä on hyvin erilainen ja perustuu käytännössä omistukseen ja osingonjakoon. Yksityisissä yhtiöissä keskeinen ero pörssiyrityksiin onkin johdon ja omistuksen keskittyminen samalle taholle. Kun tarkastellaan tätä tilannetta agenttiteorian näkökulmasta syntyy tilanne, jossa yhtiön omistajat eivät ole informaation epäsymmetrian johdosta heikommassa asemassa, koska he toimivat myös yhtiön johdossa. Tästä syystä omistajajohdolla voi olla intressi muokata tilinpäätöstä itseään palvelleen, sillä heille tilinpäätös ei ole ainoa informaation lähde, joka kertoo yhtiön tilanteesta.

Tilinpäätös- ja verosuunnittelu ovat myös oleellinen osa luovaa laskentatoimea. Etenkin Suomessa yksityisten yhtiöiden luovassa laskentatoimessa on myös vahvasti läsnä veronäkökulma. Motiivi tilinpäätös- ja verosuunnittelulle johtuu tilinpäätöksen monista käyttötarkoituksista. Tilinpäätöstä käytetään pohjana verotukseen, luottokelpoisuuden arvioimiseen ja voitonjakoon. Tästä syystä tilinpäätös on tärkeimpiä raportteja yrityksen taloudellisesta tilanteesta. Luova laskentatoimi siis kulminoituu tilinpäätöksen muokkaamiseen etenkin pienyrityksissä, koska se on usein ainoa julkinen ja lakisääteinen raportti yrityksen taloudellisesta asemasta sekä toiminnan tuloksesta.

3 TUTKIMUSAINEISTO JA -MENETELMÄ

3.1 Aineisto

Tilinpäätös tärkeimpiä tietolähteitä yrityksen taloudellisesta tilanteesta sen määrämuotoisuuden ja säännellyn sisältönsä takia (Leppiniemi & Kykkänen 2019, 171). Tyypillisesti tilinpäätöksen käyttäjinä nähdään sijoittajat. Sitä käyttävät kuitenkin useat eri yrityksen sidosryhmät. Koska tilinpäätös on yksityisissä yrityksissä käytännössä ainoita raportteja yhtiön ulkoisille sidosryhmille sen taloudellisesta tilanteesta, kiteytyy luova laskenta-toimi pienyrityksessä tilinpäätökseen. Siksi tutkimuksen ydinaineisto muodostuukin pääosin case-konsernin yhtiöiden tilinpäätöksistä. Koska tilinpäätökset koostuvat pääosin määrällisistä raporteista eli tuloslaskelmasta ja taseesta, muodostavat ne numeerisen tutkimusaineiston. Aineistoa analysoidaan kuitenkin tässä tapauksessa kvalitatiivisesti, sillä kyseessä on käytännössä pieni otoskoko, eli tarkastellaan vain yhtä kahden yhtiön muodostamaa konsernia. Lisäksi aineiston analysointi ja tulkitseminen ei perustu puhtaasti lukujen tulkitsemiseen, vaan pyritään ymmärtämään taustalla vallitsevia olosuhteita, kuten erilaisia intressejä ja tavoitteita.

Tutkimusta varten on tilinpäätösten syvempään analysointiin lisäksi saatu käyttöön kirjanpidon raportteja sekä konserniyhtiöiden hallitus- ja yhtiökokouspöytäkirjoja. Tämä lisäaineisto antaa tapahtumien analysointiin tukea, koska niiden tulkinta pelkästään tilinpäätöksiä arvioimalla voi olla paikoin hankalaa. Toisin sanoen tutkimuksen analyysi kohdistuu kuitenkin pääosin tilinpäätösten analysointiin, ja mahdollisia muita kirjanpidon sekä hallinnon dokumentteja käytetään tulkinnassa tarvittaessa apuna. Tutkimusaineisto on koettu tutkielman kannalta riittäväksi ja on arvioitu, että esimerkiksi haastatteluista ei ole saatavilla merkittävästi lisäarvoa tutkimukselle, vaan ne todennäköisesti paisuttaisivat tutkimusaineiston liian laajaksi. Tutkimusaineisto muodostuu siten pelkästään kirjallisista raporteista ja dokumenteista.

Tilinpäätökset ovat julkisia raportteja ja niiden lakisääteinen julkistaminen tapahtuu yksityisten osakeyhtiöiden osalta käytännössä KPL 3:9 §:n⁶ nojalla ilmoittamalla tilinpäätös rekisteröitäväksi patentti- ja rekisterihallitukselle (PRH). Yhtiöllä on myös oikeus itse julkistaa tilinpäätös rekisteröimisen lisäksi (KPL 3:10.2 §⁷). Yksityisten osakeyhtiöiden osalta se lienee kuitenkin harvinaista. PRH:lta voi pyytää jäljennöksen osakeyhtiön tilinpäätöksestä korvausta vastaan. Kaikkien osakeyhtiöiden tilinpäätökset ovat siis julkisia, mutta eivät kaikkien saatavilla maksuttomasti. Toisin sanoen tilinpäätösten osalta aineisto on julkisesti saatavilla. Lisäaineisto on kuitenkin yhtiöiden yksityisiä dokumentteja ja raportteja, jotka on yhtiöiden luvalla saatu tutkimuksen käyttöön. Lisäaineiston avulla päästään analyysissä tilinpäätöksen raportteja syvemmälle. Esimerkiksi kirjanpidon pääkirjan avulla pystyy usein päättelemään, mistä kirjauksissa on ollut kyse. Lisäksi merkittävimmät tapahtumat yhtiössä vaativat usein joko hallituksen tai yhtiökokouksen päätöksen asiasta. Siksi myös pöytäkirjat ovat oiva väline tilinpäätöksen syvemmälle analyysille.

Aineisto on rajattu vain yhteen tilikauteen ja tilinpäätöksen luvut on pyöristetty tuhansien eurojen tarkkuuteen, mikä on koettu tutkimukselle riittäväksi tarkkuudeksi. Tarkastelun kohteena olevalla tilikaudella on arvioitu olevan riittävästi tutkimuksen kannalta mielenkiintoisia tapahtumia, jotta tutkimus olisi merkityksellinen ja olennainen. Yhden tilikauden tarkastelu on arvioitu siis riittäväksi ottaen huomioon tutkielman laajuus, sillä samaan aikaan tulee miettiä tutkimuksen toteuttamiskelpoisuutta. Ottamalla nämä seikat huomioon pyritään siihen, että tutkimuksella olisi painoarvoa ja se voisi todellisuudessa lisätä aihealueen syvällistä ymmärrystä, mikä on tutkimuksen tavoitteena.

Pääsääntöisesti tutkimusaineisto on joko primaariaineistoa tai sekundaariaineistoa. Primaariaineistolla tarkoitetaan tutkijan itse keräämää havaintoaineistoa. Sekundaariaineistoa on kaikki aineisto, joka on sellaisenaan jo olemassa ennen tutkimusta, eli se ei käytännössä ole tutkijan itse tuottamaa. Sekundaariaineistoa ovat esimerkiksi erilaiset tilastot tai dokumentit, kuten tilinpäätökset. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 185–188.) Dokumenttiaineisto voidaan jakaa henkilökohtaisiin ja institutionaalisiin sekä julkisiin ja ei-

⁶ KPL 3:9 §: ”Jäljennös tilinpäätöksestä ja toimintakertomuksesta on aina ilmoitettava rekisteröitäväksi patentti- ja rekisterihallitukselle...”

⁷ KPL 3:10.1 §: ”Rekisteröitäväksi ilmoittamisen ohella kirjanpitovelvollinen voi itse julkistaa 1 §:n mukaisen tilinpäätöksensä ja toimintakertomuksensa.”

julkisiin dokumentteihin (Alastalo & Vuori 2021). Henkilökohtaiset dokumentit ovat esim. yksityishenkilöiden kirjeitä ja valokuvia, ja ne ovat usein yksityisiä eli ei-julkisia. Institutionaaliset dokumentit syntyvät organisaation tai instituution kautta. Näistä osa voi olla julkisia ja osa yksityisiä. Tämän tutkimuksen tutkimusaineisto muodostuu institutionaalisista dokumenteista, joista osa on julkisia ja osa ei. Institutionaaliset dokumentit ovat usein säänneltyjä ja tietyn muotoisia dokumentteja (Alastalo & Vuori 2021). Esimerkiksi tilinpäätös on suhteellisen tarkkaan säännelty dokumentti, sillä lait ohjaavat sen sisältöä ja muotoa. Tilinpäätökset ovat myös julkisia, mutta osa tämän tutkimuksen aineistosta ei ole julkisesti saatavilla, vaan se on salassa pidettävää materiaalia, joka on lähtökohtaisesti tarkoitettu vain yksityiskäyttöön. Dokumentit ovat lähtökohtaisesti tuotettu muuhun kuin tutkimuskäyttöön ja siksi niiden alkuperäisen tarkoituksen vaikutusta tutkimukseen tulee arvioida kriittisesti. Lisäksi pitää ottaa huomioon, mikä taho on tuottanut dokumentin. Seuraavassa luvussa syvennytään tarkemmin tutkimuksen ja sen aineiston luotettavuuteen.

3.2 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys

Tutkimuksen luotettavuuden ja uskottavuuden perustana on hyvä tieteellinen käytäntö. Hyvä tieteellinen käytäntö muodostuu useista osa-alueista. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta; Kuula 2011.) Siihen liittyvät sekä huolellisuus, tarkkuus että rehellisyys. Tutkimukset tulee suunnitella sekä raportoida selkeästi ja tieteelliselle tutkimukselle sopivalla tavalla. Tiedonhankinta ja tutkimuksen menetelmät ovat eettisesti toteutettu ja toisten tutkijoiden työt otetaan tutkimuksessa huomioon asianmukaisella tavalla. Toisin sanoen, lainaukset ja lähdeviittaukset on syytä olla kunnossa tiedeyhteisön edellyttämällä tavalla, eikä muiden kirjoittamaa tekstiä tai tuloksia esitetä omana. Kun tutkimus suoritetaan ja raportoidaan hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti, on se lähtökohtaisesti luotettava ja uskottava.

3.2.1 Luotettavuus

Tutkimuksen luotettavuuden arviointi on perinteisesti ajateltuna muodostunut validiteettista ja reliabiliteetista, joiden soveltumista laadullisen tutkimuksen arviointiin on kuitenkin haastettu (Eskola & Suoranta 2014). Validiteetti kertoo, kuinka paikkansapitävää tietoa on, jota mitataan. Toisin sanoen, korkea validius viittaa siihen, että mitataan sitä mitä on tarkoituskin mitata. Reliabiliteetti puolestaan kertoo, kuinka luotettavasti mittaaminen on toteutettu. Korkea reliabiliteetti osoittaa, että mittaaminen on tehty johdonmukaisesti sekä tarkasti. Luotettavuuden arvioinnissa on käytetty myös käsitteitä uskottavuus, toistettavuus ja siirrettävyys. (Eskola & Suoranta 2014.) Arvioinnissa lienee oleellisinta kuitenkin se, että tutkimuksen luotettavuutta pystytään arvioimaan asianmukaisesti ja ottaen huomioon siihen vaikuttavat seikat.

Avoimuus, objektiivisuus ja julkisuus tieteessä lisäävät tiedon varmennettavuutta ja luotettavuutta. Avoimuuden lisäämiseksi arvioidaan seuraavaksi tutkimuksen luotettavuuden kannalta oleellisimpia seikkoja. Luotettavuus tutkimuksessa syntyy siis suurilta osin perusteluista, joita tutkija esittää tekemilleen ratkaisuille (Vuori 2021). Tämän tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa lienee keskeisimpänä tutkimusaineiston luotettavuus tiedon lähteenä, sillä tutkimusaineistoa ei ole alun perin tarkoitettu tutkimuskäyttöön. Tilinpäätökset ovat tarkoitettu yrityksen taloudellisen tilan raportointiin ja arviointiin, niin yhtiön sisä- kuin ulkopuolisillekin sidosryhmille. Aineiston tilinpäätökset ovat tilintarkastajan varmentamia, joten ne ovat siinä valossa luotettavia. Aineiston muut dokumentit ovat lähtökohtaisesti tarkoitettu yhtiön sisäiseen raportointiin ja muun ilmoitusvelvollisuuden, kuten veroilmoitusten täyttämiseen. Tästä syystä aineistoa tulee tarkastella kriittisesti. Toisaalta koko tutkimuksen ydin rakentuu tilinpäätöksen arviointiin. Toisin sanoen, koko tutkimuksen idea perustuu sille ajatukselle, että tilinpäätöksen raportteihin pystytään niiden laatijan toimesta vaikuttamaan.

Tutkimusaineiston lisäksi on olennaista huomata, että tutkimusanalyysi on tutkimuksessa subjektiivinen. Toisin sanoen analyysi on tutkijan näkemys siitä, mitä tutkimusaineisto viestii. Eskolan ja Suorannan (2014) mukaan laadullisen tutkimuksen lähtökohta on tut-

kijan avoimuus hänen subjektiivisuuttaan kohtaan. He korostavat tutkijan asemaa keskeisenä tutkimusvälineenä tutkimukselle. Luotettavuuden arvioimisessa kohteena onkin aineiston ja menetelmän lisäksi tutkija itse. Vaikka tutkimus pyritään tekemään lähtökohdaisesti objektiivisesti, vaikuttavat siihen silti tutkijan subjektiiviset kokemukset, ennako-oletukset ja näkemykset. Luotettavuuden kannalta tämä tarkoittaa sitä, että lukijan on arvioitava tutkijan subjektiivisuuden vaikutusta tutkimustuloksiin. Kriittisyys omaa tutkimusta kohtaan ei heikennä tutkimusta, vaan päinvastoin vahvistaa sitä (Vuori 2021). Arvioimalla tehtyjä ratkaisuja tutkimusraportissa kriittisesti voivat sen lukijat tehdä omat johtopäätöksensä niiden vaikutuksista.

3.2.2 Tietosuoja ja eettisyys

Tietosuoja on tärkeä osa tutkimustyötä, ja tutkimusprosessin aikana tuleekin miettiä, miten se puoli tutkimuksesta hoidetaan asianmukaisesti. Tietosuoja liittyy erityisesti aineistoon ja sen hankintaan, säilytykseen ja käyttöön. Tietosuojaan kytkeytyvät sekä eettiset että juridiset aspektit. Onko aineisto hankittu laillisesti ja eettisesti hyväksyttävällä tavalla? Aineiston käyttöön tulee kysyä suostumus niiden haltijalta ja muilta asianosaisilta. Tämän tutkimuksen osalta on case-konsernin yhtiöiltä kysytty lupa aineiston käyttämiseen tutkimuksessa.

Anonymisointi on yksi tietosuojan muodoista tutkimuksessa. Se tarkoittaa tunnisteiden poistamista tai muuttamista tutkimusraportissa. Kaikki yksilöivät ja henkilökohtaiset tunnisteet, kuten nimet, osoitteet, tai y- ja henkilötunnukset tulisi jättää mainitsematta. Yksilöiviä ja henkilökohtaisia tunnisteita kutsutaan suoriksi tunnisteiksi. Suorat tunnisteet joko poistetaan tai muutetaan epäsuoriksi tunnisteiksi riippuen siitä, kuinka vahva tietosuoja on tarpeen. Epäsuoria tunnisteita vaaditaan useampi, jotta henkilö tai yritys on mahdollista tunnistaa. Epäsuoria tunnisteita on esimerkiksi yrityksen tapauksessa toimiala tai kotipaikkakunta. Henkilöiden tapauksessa niitä voivat olla syntymäaika, ikä sekä sukupuoli. Lähtökohdaisesti anonymisointia tulisi harjoittaa siten, ettei tutkimuskohdetta pysty tutkimusraportista tunnistamaan. Anonymisoinnin taso voi kuitenkin vaihdella myös sen

mukaan, mitä tutkimuksen kohde on sallinut tutkimuksessa julkaistuksi. Usein tutkimuksissa ei kuitenkaan ole tarvetta kovin tarkalle yksilöinnille, eikä tunnisteiden tarvitse tutkimuksen kannalta olla erityisen tarkkoja. Tässä tutkimuksessa erisnimet on muutettu pseudonyymeiksi eli peitenimiksi, mikä on tyypillinen anonymisoinnin keino tutkimuksissa (Kuula 2011). Anonymisointi on tehty case-konsernin yhtiöiden ja niiden omistajien suojaamiseksi. Toisin sanoen halutaan varmistaa, ettei tutkimuksen kohteille synny merkittävää vahinkoa tai haittaa.

3.3 Analyysimenetelmä

Tutkimusaineiston analyysissä oleellisinta on valita tutkimusasetelmaan ja tutkimuskysymyksiin parhaiten sopivat analyysimenetelmät (Eriksson & Koistinen 2005, 30). Toisin sanoen valitaan menetelmät, jotka antavat parhaimman vastauksen asetettuihin kysymyksiin. Tässä tutkielmassa yhdistyvät sekä tilinpäätösanalyysin että teoriaohjaavan sisällönanalyysin menetelmät. Teoriaohjaava sisällönanalyysi on metodikirjallisuudessa tunnistettu laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmä (ks. esim. Tuomi & Sarajärvi 2018). Tilinpäätösanalyysi puolestaan on tyypillisesti sijoittajien käyttämä lähestymistapa analysoida yhtiön taloudellista tilannetta ja suuntaa tilinpäätöksen pohjalta. Useamman analyysimenetelmän käyttämistä samanaikaisesti tutkimuksessa, kutsutaan *triangulaatioksi*, joka voi tapaustutkimuksessa tarkoittaa myös sekä laadullisen että määrällisen menetelmän yhdistämistä. Triangulaatiolla voidaan vahvistaa tutkimuksen luotettavuutta, koska siinä tuodaan lisää näkökulmia analyysiin. (Eriksson & Koistinen 2005, 30, 42.) Koska tutkimuksen analyysi on sekoitus molempia, tilinpäätösanalyysiä sekä teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä, pystytään paremmin löytämään ja tulkitsemaan tutkimuksen kannalta olennaisimmat havainnot tutkimusaineistosta.

3.3.1 Tilinpäätösanalyysi

Tilinpäätösanalyysissä arvioidaan yrityksen taloudellista tilaa pohjautuen yrityksen tilinpäätökseen (Kallunki 2014, 12). Toisin sanoen, yrityksen tilinpäätöksen keskeisimpiä lukuja arvioidaan tarkemmin ja analysoidaan, mitä ne kertovat yrityksen taloudellisesta tilanteesta. Esimerkiksi yrityksen kannattavuus, rahoitusrakenne ja maksuvalmius ovat tyypillisesti tilinpäätöksen käyttäjän näkökulmasta mielenkiintoisia seikkoja (Kallunki 2014, 13). Tilinpäätösanalyysia tehtäessä pelkät luvut eivät itsessään kerro riittävästi yrityksen tilasta. Siksi saatuja lukuja verrataan esim. yrityksen historiallisiin lukuihin tai yrityksen toimialan keskimääriin lukuihin. Lisäksi usein tehdään ns. *tunnuslukuanalyysi* eli pelkistetty tilinpäätösanalyysi käyttäen keskeisiä tilinpäätösanalyysin tunnuslukuja. Tunnuslukuanalyysin avulla voidaan saada nopea ja pelkistetty yleiskuva yrityksen taloudellisesta tilanteesta. Tärkeintä on käyttää helposti tulkittavia tunnuslukuja ja valita tunnusluvut sen mukaan mitä halutaan mitata. Vertaamalla tilinpäätöksen keskeisimpiä eriä tai tunnuslukuja voidaan arvioida yrityksen eri taloudellisia heikkouksia ja vahvuuksia. Lisäksi pystytään arvioimaan historiallista kehitystä ja sen perusteella tehdä ennusteita tulevast.

Yksityisistä pienyrityksistä ei ole saatavilla valmista tilinpäätösanalyysiä, kuten pörssi-yhtiöistä, vaan se täytyy lähtökohtaisesti tehdä itse. Pienyritysten tapauksessa ei ole mielekästä käyttää yhtä laajaa kirjoa tunnuslukuja kuin pörssi-yhtiöiden analyysissä. Esimerkiksi osakekohtaiset ja muut osakkeen hintaan perustuvat tunnusluvut eivät ole pienyrityksissä olennaisia. Pienyrityksissä toimivat todennäköisesti parhaiten yksinkertaiset ja perinteiset tunnusluvut, kuten tulostaso, omavaraisuusastetta ja maksuvalmiutta kuvaavat tunnusluvut. Tulostaso kiinnostaa todennäköisesti yhtiön omistajia kaikista eniten osingonjaon takia. Velkojia puolestaan kiinnostaa eniten yrityksen luottokelpoisuus, johon vaikuttavat kannattavuus, maksuvalmius ja rahoitusrakenne. (Kallunki 2014, 17.) Tavaranomittajia kiinnostaa erityisesti lyhyenaikavälin maksuvalmius ja pitkäaikaisten lainojen myöntäjät, kuten rahoituslaitokset arvioivat pitkänaikavälin maksukykyisyyttä. Yrityksen asiakkaille on tärkeintä toimitusvarmuus sekä tuotteiden takuut ja huollot. (Kallunki 2014, 18.) Suomessa myös viranomaiset, erityisesti verottaja on tärkeä tilinpäätöksen käyttäjä. Verotettava tulos määräytyy kirjanpidon ja tilinpäätöksen perusteella, ja verojaksotus voi olla tilinpäätöksessä merkittävä erä etenkin tilikauden tuloksen kannalta.

Tutkimuksessa tilinpäätösanalyysin avulla pyritään löytämään merkittävimmät erät tilinpäätöksestä. Merkittävimpiä eräitä voivat olla esimerkiksi eniten muuttuneet erät suhteessa vertailukauteen. Luonnollisesti myös tilinpäätöksen suurimmat erät ovat kiinnostavia tilinpäätösanalyysissä. Tunnuslukujen avulla arvioidaan yrityksen talouden eri osa-alueita, eli kannattavuutta, rahoitusrakennetta ja maksuvalmiutta. Case-konsernin yhtiöiden taloudellista tilannetta havainnollistamaan on valittu tunnuslukuja jokaisesta osa-alueesta.

Yhtiöiden kannattavuutta on valittu mittaamaan, nettotuloksen ohella, *oman pääoman tuotto prosentti*, joka kertoo kuinka paljon yhtiö on tuottanut omalle pääomalle. Toisin sanoen se kuvaa tuottoa omistajien näkökulmasta. (Kallunki 2014, 104–105.) Tunnusluku on laskettu jakamalla yhtiön tilikauden nettotulos, tilikauden keskimääräisellä omalla pääomalla (kaava 1). Kyseinen tunnusluku on valittu siitä syystä, että se kuvaa tuloksen ja oman pääoman suhdetta sekä omistajien kokemaa tuottoa. Toisin sanoen tunnusluku havainnollistaa parhaiten luovan laskentatoimen keinojen tekemiä muutoksia omistajien näkökulmasta. Lisäksi yhtiöissä ei ole vieraan pääoman sijoituksia, joten kannattavuutta on mielekästä tarkastella omistajien näkökulmasta.

$$(1) \quad \text{Oman pääoman tuotto prosentti} = \frac{\text{Nettotulos}}{\text{Oma pääoma keskimäärin}}$$

Yhtiöiden rahoitusrakennetta tarkastellaan *omavaraisuusasteen* tunnusluvulla, joka kuvaa pääomarakennetta koko yrityksen toiminnan näkökulmasta. Tunnusluku lasketaan jakamalla oma pääoma taseen loppusummalla, josta on vähennetty saadut ennakot (kaava 2). (Kallunki, 2014, 120.) Omavaraisuusaste on valittu tutkimukseen, sillä se kertoo kuinka suuri osuus yhtiön taseesta on rahoitettu omalla pääomalla. Toisin sanoen se on tutkimuksen kannalta mielekäs tunnusluku case-yhtiöiden tarkasteluun, sillä sen avulla saadaan nopeasti selkeä kuva yhtiön rahoitusrakenteesta ja pääoman jakautumisesta. Omavaraisuusasteen viitearvot vaihtelevat toimialoittain, mutta keskimäärin yli 40 % on hyvä arvo (Kallunki, 2014, 120).

$$(2) \quad \text{Omavaraisuusaste} = \frac{\text{Oma pääoma}}{\text{Taseen loppusumma} - \text{Saadut ennakot}}$$

Maksuvalmiutta kuvaamaan on valittu *quick ratio* (kaava 3) ja *current ratio* (kaava 4). Maksuvalmiudella kuvataan yhtiön valmiutta suoriutua lyhyen aikavälin velvoitteistaan. Maksuvalmiudesta käytetään usein myös termiä likviditeetti ja edellä mainitut tunnusluvut ovat erittäin tyypillisiä sen mittaamiseen. (Kallunki, 2014, 124–126.) Tunnusluvut kuvaavat likviditeetin suhdetta lyhytaikaisiin velkoihin. Suurin ero tunnuslukujen välillä on, että *quick ratio*ssa yhtiön vaihto-omaisuutta ei huomioida nopeasti rahaksi muutettavaksi omaisuudeksi. Toisin sanoen *current ratio*ssa tarkasteluhorisontti on hieman pidempi, jolloin myös lyhytaikaiset saadut ennakot lasketaan myös osaksi lyhytaikaisia velvoitteita. *Quick ratio*n viitearvot ovat: alle 0,5 heikko ja yli 1 hyvä. *Current ratio*n arvot ovat hieman korkeammat laskentatavasta johtuen: yli 2 on hyvä ja alle 1 heikko. (Kallunki, 2014, 124–126.)

$$(3) \quad \textit{Quick ratio} = \frac{\textit{Rahoitusomaisuus} - \textit{Osatuloutusten saamiset}}{\textit{Lyhytaikainen vieras pääoma} - \textit{Lyhytaik. saadut ennakot}}$$

$$(4) \quad \textit{Current ratio} = \frac{\textit{Rahoitusomais.} + \textit{Vaihto-omais.} + \textit{Lyhytaik. saamiset}}{\textit{Lyhytaikainen vieras pääoma}}$$

Tunnuslukujen käytössä tulee huomata, että niistä suurin osa kuvaa yhtiön tilannetta sen tilinpäätöspäivänä, etenkin taseen lukuihin perustuvat tunnusluvut. Toisaalta tutkimuksen kannalta halutaan tarkastella nimenomaan tilinpäätöksen antamaa kuvaa yhtiöstä ja toiminnan tuloksesta. Koska eri sidosryhmät saattavat käyttää tilinpäätösanalyysin keinoja ja tunnuslukuja, on luovan laskentatoimen tarkoituksena vaikuttaa tilinpäätösanalyysin tekijään. Aina luovan laskentatoimen keinoja ei ole edes pelkän tilinpäätöksen perusteella mahdollista tulkita, vaan tilinpäätöksen käyttäjä pystyy vain näkemään niiden vaikutukset. Jos tilinpäätösanalyysin tekijä ei osaa tulkita tai ei pysty tulkitsemaan analyysissä tarpeeksi syvälle, on tilinpäätöksen laatija onnistunut luovan laskentatoimen keinoilla hämäämään tilinpäätöksen käyttäjää. Puhtaasti tilinpäätösanalyysin ja tunnuslukujen avulla voi siis olla vaikeaa arvioida luovan laskentatoimen todellisia muutoksia, koska ne voivat sekoittua normaaliin toimintaan. Lisäksi vaikka tilinpäätösanalyysin menetelmät ovat

lähtökohtaisesti määrällisiä, on niiden tulosten tulkitseminen laadullista. Luovan laskentatoimen näkökulmasta on myös oleellista ymmärtää intressejä muutosten taustalla. Teoriaohjaavan sisällönanalyysin avulla pyritäänkin sukeltamaan tutkimusanalyysissä pintaa syvemmälle.

3.3.2 Teoriaohjaava sisällönanalyysi

Usein määrällisiä aineistoja tarkastellaan kvantitatiivisen tutkimuksen menetelmillä. Kuten on jo aiemmin todettu, tutkimusaineisto muodostuu pääosin määrällisistä dokumenteista, joita voi kuitenkin lähestyä myös laadullisen tutkimuksen menetelmin. (Eriksson & Koistinen 2005, 31). Teoriaohjaavalla sisällön analyysillä tarkoitetaan tässä tutkimuksessa laadullista sisällön analyysiä. Sisällönanalyysin käsitteestä jaetaan Tuomen ja Sarajärven (2018) näkemys siitä, että sisällönanalyysillä tarkoitetaan aineiston tai dokumenttien sisällön kuvailemista sanallisesti. Sisällönanalyysi on eräänlainen aineiston järjestelytapa, jolla se saadaan esitettyä tiiviisti ja selkeästi. Kun aineisto on järjestelty pystytään helpommin käsittelemään ja tunnistamaan sen sisältämää informaatiota. Sisällönanalyysin avulla pyritään havaitsemaan ja yhdistämään tietoa sekä selkeyttämään aineistoa, jotta sen avulla voidaan tehdä luotettavia johtopäätöksiä.

Tuomi ja Sarajärvi (2018) jakavat sisällönanalyysin aineisto- ja teorialähtöiseen sekä teoriaohjaavaan sisällönanalyysiin. Vaikka tutkimus nojaakin vahvasti teoreettiseen viitekehukseen, ei tutkimuksessa varsinaisesti testata teoriaa, mikä tekee sisällönanalyysistä teoriaohjaavan. Toisin sanoen teoreettinen viitekehys on ohjaamassa tutkimuksen analyysiä, ei määrittämässä sitä tiukasti. Teoreettista viitekehystä pidetään enemmänkin ohjaavana kuin määrittävänä siitä syystä, että teoreettinen viitekehys on merkittävältä osin lainattua suurien pörssiyritysten tarkasteluun tähtäävistä tutkimuksista. Toisin sanoen teoreettista viitekehystä ei ole ollut mahdollista ottaa annettuna, vaan sitä on jouduttu soveltamaan ja tulkitsemaan tutkimukseen sopivaksi. Teoreettisessa viitekehyksessä esiteltyjä motiiveja, keinoja ja intressejä käytetään tutkimusaineiston analysoinnissa avuksi. Niistä saadaan tukea myös havaintojen jäsentelemiseksi selkeään muotoon.

3.3.3 Yhteenveto

Kiteytetysti tutkimuksessa pyritään analysoimaan keskeisimmät luovan laskentatoimen keinot aineistosta. Apuna keinojen havaitsemiseen käytetään tilinpäätösanalyysin menetelmiä. Toisin sanoen tutkimusanalyysi on toteutettu käytännössä aluksi tunnistamalla tilinpäätöksistä mahdolliset luovan laskentatoimen keinot yleisluontoisen tilinpäätösanalyysin avulla. Sen jälkeen tilinpäätösanalyysin avulla analysoidaan luovan laskentatoimen keinojen vaikutuksia case-konsernin ja sen yhtiöiden tilinpäätösten antamaan taloudelliseen kuvaan. Luovan laskentatoimen keinojen vaikutukset pyritään eliminoidaan ja sitä kautta vertailemaan, miltä tilinpäätöksen raportit sekä niiden luvut ja niiden perusteella lasketut tunnusluvut näyttävät tehtyjen luovan laskentatoimen toimenpiteiden avulla. Myös yksittäisten luovan laskentatoimen vaikutuksia pyritään arvioimaan tutkimusanalyysissä. Tilinpäätösten antamaa kuvaa pyritään havainnollistamaan myös valittujen tunnuslukujen avulla. Tutkielmassa esitetään kootusti tunnuslukujen arvot sekä alku- että lopputilanteessa, kun luovan laskentatoimen keinojen vaikutus on eliminoitu. Näin voidaan arvioida, minkälainen vaikutus kaikilla keinoilla yhdessä on saatu aikaan. Tämän avulla pyritään vastaamaan tutkielman kolmanteen tutkimuskysymykseen.

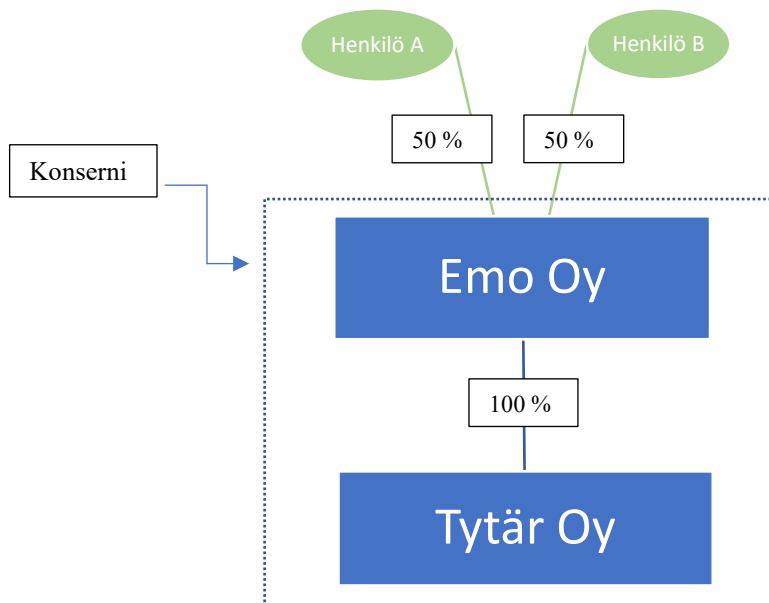
Tilinpäätösanalyysin jälkeen teoriaohjaavan sisällönanalyysin avulla pyritään peilaamaan keinojen taustalla vaikuttavia intressejä, motiiveja sekä tavoitteita teoreettiseen viitekehukseen. Toisin sanoen tilinpäätösanalyysi antaa pohjan sen avulla koottujen havaintojen teoriaohjaavaan sisällönanalyysiin. Sisällönanalyysissä käytetään teoreettista viitekehystä havaintojen tarkasteluun, minkä pohjalta pyritään vastaamaan tutkielman muihin tutkimuskysymyksiin ja tekemään sen avulla tutkimuksen johtopäätöksiä.

3.4 Case-konserni

3.4.1 Konserni

Kirjanpitolain mukainen konserni muodostuu, ”Jos kirjanpitovelvollisella on [KPL 1:]5 §:n mukainen määräysvalta kohdeyrityksessä...” (KPL 1:6.1 §). Määräysvalta syntyy, jos kirjanpitovelvollisella on yli puolet kohdeyrityksen osakkeiden tuottamasta äänimäärästä, kirjanpitovelvollisella on oikeus nimittää tai erottaa enemmistö kohdeyrityksen hallituksen jäsenistä tai kirjanpitovelvollinen muuten tosiasiallisesti käyttää määräysvaltaa kohdeyrityksessä (KPL 1:5 §).

Toimimisesta useampana yhtiönä voidaan saavuttaa tiettyjä hyötyjä. Hyödyt voivat liittyä esimerkiksi toiminnan järjestämiseen ja riskienhallintaan. Laajentaminen uusille toimialoille tai maantieteellisesti voi olla järkevämpää muodostamalla uusi yhtiö osaksi konsernia. Liiketoiminnan lohkominen järkevästi luo kuitenkin usein enemmän vaihtoehtoja tulevaisuudessa erilaisille yritysjärjestelyille ja verosuunnittelulle. Toisaalta useampana yhtiönä toimiminen synnyttää myös mm. ylimääräisiä hallinnollisia kuluja verrattuna yhteen yhtiöön. (Leppiniemi & Walden 2000). Konsernissa toimimisen hyötyjen ja haittojen vaikutuksia tulisi punnita tapauskohtaisesti ja tarkoituksena mukaan.

Kuvio 1 Case-konsernin omistusrakenne

Case-konserni muodostuu kahdesta osakeyhtiöstä. Yhtiöiden välillä vallitsee yksinkertainen konsernirakenne, eli Emo Oy (emoyhtiö) omistaa 100 % Tytär Oy:n (tytäryhtiö) osakekannasta. Emo Oy ja Tytär Oy muodostavat siis yhdessä konsernin. Koska case-konserni on KPL:n 1:6a §:n⁸ nojalla pienkonserni, on se KPL 6:1.3 §:n⁹ mukaan vapautettu konsernitilinpäätöksen laatimisesta. Konsernitilinpäätös antaa kuvan konserniin kuuluvien yhtiöiden taloudellisesta asemasta ja toiminnan tuloksesta, kuin ne olisivat yksi kirjanpitovelvollinen (KPL 6:7.1 §). Toisin sanoen konsernitilinpäätöksessä on eliminoitu konserniyhtiöiden väliset toimet, kuten keskinäiset velat ja saamiset. Niiden lisäksi keskinäiset omistukset ja muut tapahtumat eliminoidaan.

Henkilöt A ja B omistavat emoyhtiön osakekannasta kumpikin 50 % omistaen siten konsernin puoliksi. Molemmat, sekä Henkilö A että Henkilö B, työskentelevät aktiivisesti tytäryhtiössä, jossa on konsernin varsinainen liiketoiminta. Emoyhtiö on ns. ”*holding-yhtiö*” eli hallintayhtiö, joka käytännössä vain omistaa tytäryhtiön osakkeet ja sitä kautta sen liiketoiminnan. Konsernin varsinaista liiketoimintaa harjoitetaan siis tytäryhtiössä ja sen toimialana on rakennusala.

3.4.2 Intressit

Luovan laskentatoimen näkökulmasta on mielekkäintä tarkastella case-konsernin omistajajohdon intressejä, koska heillä on valta vaikuttaa tilinpäätökseen. Osakeyhtiölain 1:5 §:n mukaan ”*[Osake]yhtiön toiminnan tarkoituksena on tuottaa voittoa osakkeenomistajille, jollei yhtiöjärjestyksessä määrätä toisin.*” Tätä toiminnan tarkoitusta ei ole case-yhtiöiden yhtiöjärjestyksessä muutettu. Toisin sanoen ne ovat voittoa tavoittelevia osakeyhtiöitä ja osakkeenomistajat tavoittelevat niiden kautta taloudellista hyötyä. Omistajajohto saa konsernista taloudellista hyötyä sekä työsuhteen että omistussuhteen kautta.

⁸ Ks. luku 1.4

⁹ KPL 6:1.3 §: ”...konsernitilinpäätöstä ei tarvitse laatia pienkonsernissa, jos yksikään konserniyrityksistä ei ole yleisen edun kannalta merkittävä yhteisö.”

Työsuhteen kautta hyöty tulee lähtökohtaisesti palkkana, ja omistuksen kautta osakeyhtiöiden osakkeiden arvonnousun lisäksi myös voitonjaon muodossa. Palkan suuruuden pystyy omistajajohto lähtökohtaisesti itse määrittämään. Voitonjakokelpoiset varat muodostuvat osakeyhtiössä pääsääntöisesti omaan pääomaan kertyneistä voitoista. Toisin sanoen jos halutaan jakaa yhtiöstä varoja esimerkiksi osinkojen muodossa, täytyy yhtiön ensin tuottaa voittoa. Tuloksenjärjestelyn keinoilla pystytään tähän rajallisesti vaikuttamaan. Omistajien intressinä on kuitenkin lähtökohtaisesti, että yhtiö näyttää voitollista tulosta, jotta osinkoa pystytään jakamaan. Toisaalta voitollinen tulos tarkoittaa usein myös, että syntyy tuloverotuksessa verotettavaa tulosta. Siksi intressinä voi olla myös verotettavan tuloksen pienentäminen.

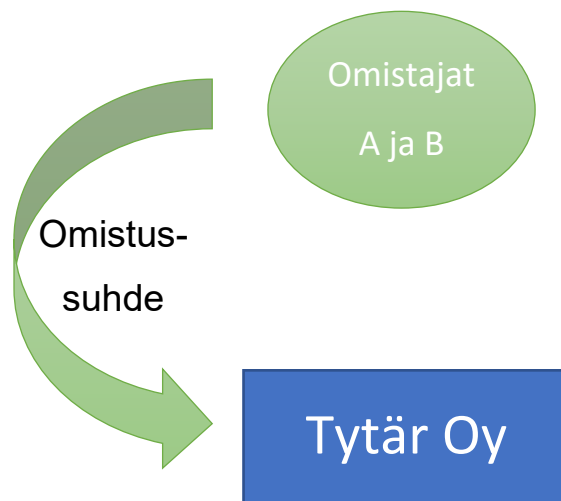
Lisäksi kun omistajajohto suuntaa katseensa yhtiön ja konsernin ulkopuolelle, voi intressinä olla mahdollisimman hyvän kuvan antaminen ulospäin. Tämä tarkoittaa esimerkiksi hyvän luottokelpoisuuden näyttämistä tuleville ja nykyisille velkojille. Toisaalta myös asiakkaiden silmissä olisi hyvä näyttää houkuttelevalta. Case-konsernin tapauksessa nousee rakennusalan puolesta esiin toimitusvarmuus ja takuut. Etenkin tavarantoimittajat, aliurakoitsijat, rahoittajat sekä asunnonostajat ovat tyypillisesti kiinnostuneita konsernin tilinpäätöksistä, joiden avulla he voivat arvioida yhtiöiden kannattavuutta ja vakavaraisuutta. Siksi tilinpäätöksen muokkaaminen luovan laskentatoimen keinoin voikin olla tilinpäätösten laatijan intressinä.

4 ANALYYSI JA HAVAINNOT

Neljännessä pääluvussa raportoidaan analyysin avulla aineistosta tehdyt havainnot. Havainnot on pyritty esittämään peilaten niitä teoreettiseen viitekehykseen. On syytä huomata, että havainnot ei ole esitetty merkittävyys järjestyksessä. Merkittävimmät havainnot on koottu yhteen pääluvun viimeisessä kappaleessa sekä tutkimuksen viimeisessä pääluvussa 5.

4.1 Konsernirakenne

Aineistossa ensimmäisenä huomio kiinnittyi siihen, miten konsernirakenne on muodostettu. Ennen konsernin muodostumista henkilöt A ja B omistivat Tytär Oy:n suoraan kuvion 2 osoittamalla tavalla. Suora yksinkertainen omistussuhde ei mahdollista yhtä paljon tilinpäätös- ja verosuunnittelun tai luovan laskentatoimen mahdollisuuksia verrattuna konsernirakenteeseen. Käydään ensin läpi, miten konsernirakenne on muodostettu. Konsernirakenne voidaan muodostaa monella tapaa, mutta case-yrityksen tapauksessa on käytetty osakevaihtoa, minkä myötä on syntynyt luovan laskentatoimen näkökulmasta hyödyllisiä rakenteita ja mahdollisuuksia. Tässä luvussa käydään myös läpi, miten näitä mahdollisuuksia voidaan hyödyntää ja miten erityisesti case-yritys on niitä hyödyntänyt.

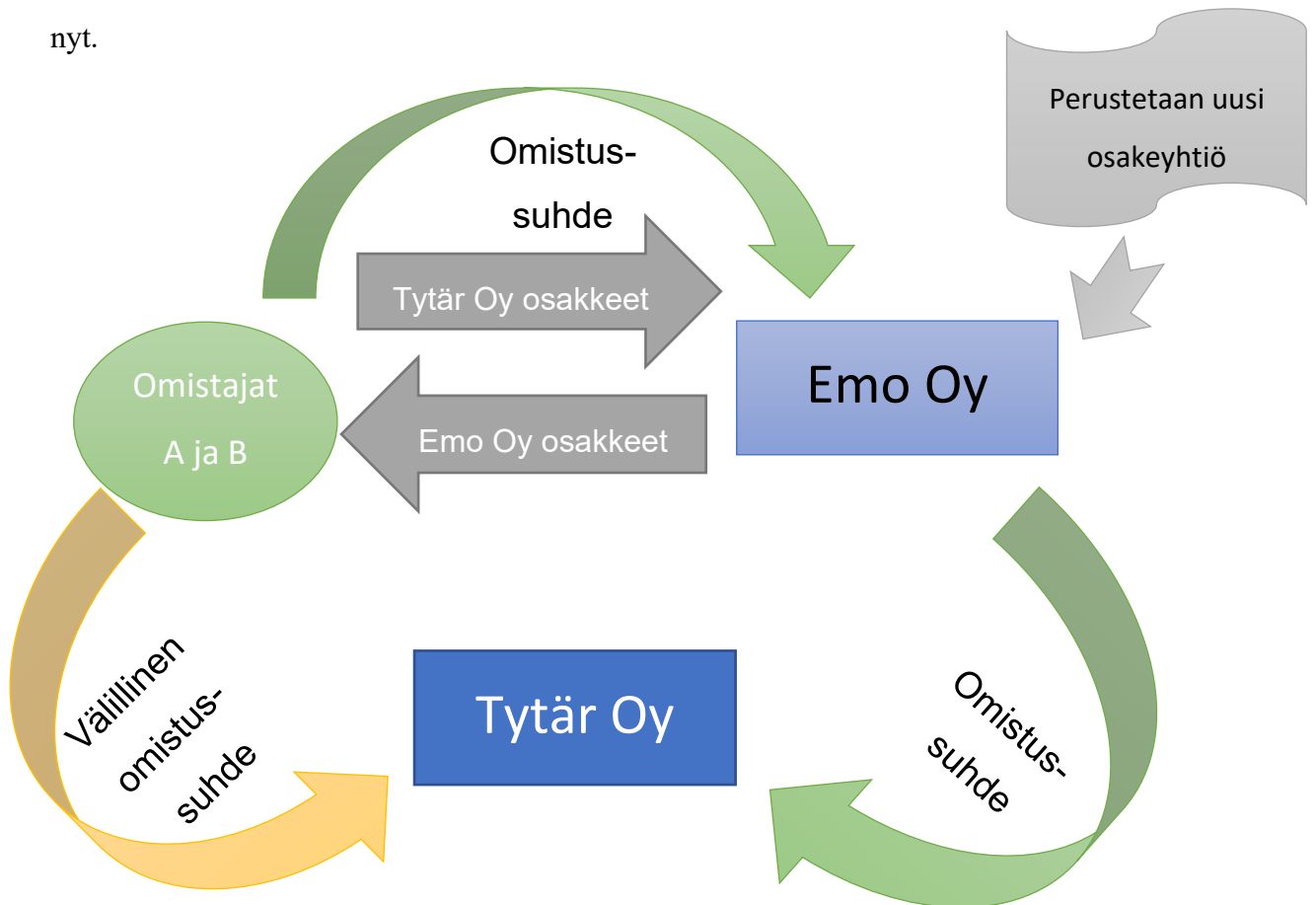
Kuvio 2 Omistusrakenne ennen osakevaihtoa

4.1.1 Osakevaihto

Konsernirakenteen muodostamiseksi on tehty elinkeinoverolain mukainen osakevaihto. EVL 52f.1 §:n mukaan

Osakevaihdolla tarkoitetaan järjestelyä, jossa osakeyhtiö hankkii sellaisen osuuden toisen osakeyhtiön osakkeista, että sen omistamat osakkeet tuottavat enemmän kuin puolet toisen yhtiön kaikkien osakkeiden tuottamasta äänimäärästä... ja antaa vastikkeena toisen yhtiön osakkeenomistajille liikkeeseen laskemiaan uusia osakkeitaan tai hallussaan olevia omia osakkeitaan.

Mikäli osakevaihto toteutetaan EVL 52 f §:n mukaisesti, ei siitä aiheudu tuloveroseurauksia. Järjestelylle tulee kuitenkin olla liiketaloudelliset perusteet, jotta kyse on veroneutraalista järjestelystä. Esimerkiksi case-konsernin tapauksessa liiketaloudellisena perusteena oli mm. riskienhallinta. Kuvio 3 havainnollistaa osakevaihtoa, jolla konserni on muodostettu. Case-konsernin tapauksessa aluksi on perustettu uusi osakeyhtiö Emo Oy. Sen jälkeen omistajat A ja B ovat luovuttaneet perustetulle Emo Oy:lle Tytär Oy:n koko osakekannan. Tällöin EVL 52 f §:n vaatimus äänivaltaenemmistön osalta on täyttynyt.

Kuvio 3 Konsernirakenteen muodostus osakevaihdolla

Vastikkeeksi omistajat A ja B ovat saaneet Emo Oy:n osakkeita. Koska he omistivat tytäryhtiön puoliksi ja luovuttivat sen koko osakekannan emoyhtiölle, omistavat he nyt Emo Oy:n puoliksi. Omistajat A ja B omistavat siis yhdessä Emo Oy:n suoraan ja sen kautta Tytär Oy:n välillisesti.

Case-konsernin tapauksessa järjestely on täyttänyt EVL 52 f §:n vaatimukset, joten tuloveroseuraamuksia ei ole syntynyt. Osakevaihdossa emoyhtiö on velvollinen maksamaan tytäryhtiön osakkeista ainoastaan 1,6 % varainsiirtoveron siitä arvosta, jota on käytetty emoyhtiön osakkeiden merkitsemiseen. Varainsiirtoveron määrä voidaan merkata emoyhtiön kirjanpidossa tytäryhtiöosakkeiden hankintameno.

Yhtiöoikeudellisesti osakevaihdossa on kyse suunnatusta osakeannista, jossa osakkeiden merkintähinta maksetaan apporttiomaisuudella rahan sijasta. OYL 2:6.1 §:n mukaan ”[apportti]omaisuudella on luovutushetkellä oltava vähintään maksua vastaava taloudellinen arvo yhtiölle.” Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että liiketoimintayhtiön (Tytär Oy) osakkeet voidaan kirjata emoyhtiön taseelle käyvästä arvosta. Toisin sanoen tytäryhtiölle tehdään arvonmääritys, joka perustuu tyypillisesti yhtiön nettovarallisuuteen sekä tulevaisuuden tuottoarvoon. Arvonmäärityksen perusteella arvioidaan tytäryhtiön käypä arvo sekä sitä kautta apporttiomaisuuden taloudellinen arvo emoyhtiölle. Tilintarkastajan tulee antaa lausunto, oliko apporttiomaisuudella vähintään maksua vastaava taloudellinen arvo yhtiölle.

4.1.2 Osakevaihdon hyödyt

Osakevaihdolla muodostetun konsernirakenteen myötä case-konserni ja sen omistajat ovat saavuttaneet useita hyötyjä sekä mahdollisuuksia tulos- ja verosuunnittelulle. Ensinnäkin konsernirakenne mahdollistaa verotehokkaan varojenjaon yhtiöiden välillä. EVL 6 a §:n mukaan suomalaisten listaamattomien osakeyhtiöiden välinen osinko ei ole veronalaista tuloa. Toisin sanoen tytäryhtiön jakama osinko on emoyhtiölle verovapaata tu-

loa. Tämä pykälä mahdollistaa verotehokkaan varojenjaon emoyhtiöön, mikä osittain tekee holding-yhtiö rakenteen kannattavaksi. Kun varat on keskitetty holding-yhtiöön, ei liiketoimintayhtiöön kerry ylimääräisiä varoja. Holding-yhtiön kautta varat voidaan sijoittaa eteenpäin tai nostaa mahdollisesti henkilöomistajille osinkona.

Varallisuuden jakamista kahteen yhtiöön voidaan pitää myös eräänlaisena riskienhallintakeinona, sillä operatiiviset varat ja muu varallisuus voidaan eriyttää omiin yhtiöihin. Tämä onnistuu lähtökohtaisesti osakkeenomistajan rajoitetulla vastuulla, joka on osakeyhtiömuodossa toimimisen ominaisuus. Tietyissä tilanteissa tytäryhtiön vastuut voivat ulottua myös emoyhtiöön, mutta ei pääsääntöisesti. Jos katsotaan pidemmän tähtäimen mahdollisuuksia, voi varallisuuden kohdentamisesta olla hyötyä myös mahdollisessa yrittyskauppatilanteessa. Kun ylimääräiset varat ovat emoyhtiön taseella eivätkä tytäryhtiössä, voi liiketoiminnan myyminen olla helpompaa. Mahdollisen liiketoiminnasta kiinnostuneen ostajan ei tarvitse maksaa liiketoimintayhtiön ylimääräisestä varallisuudesta ja siten kauppahinta on alhaisempi. Tällöin ostaja saattaa löytyä helpommin. Lisäksi osakevaihdon myötä tytäryhtiöosakkeiden hankintameno on ”päivittynyt” emoyhtiön taseelle, jolloin mahdollinen luovutusvoiton määrä on usein pienempi, kuin ilman osakevaihtoa. Huomionarvoista on myös, että luovutusvoitosta syntyneen veron maksaa emoyhtiö, eikä henkilöomistajille synny veroseuraamuksia. Parhaassa tapauksessa konsernirakenteen avulla luovutukseen voidaan soveltaa EVL 6 b pykälää, jolloin tytäryhtiöosakkeet katsotaan emoyhtiön käyttöomaisuusosakkeiksi ja niiden luovutus on verovapaa. Edellä mainituista syistä osakevaihto voi olla usein järkevää tehdä vasta, kun liiketoimintayhtiön arvo on noussut suhteellisen korkeaksi alkuperäisestä, jolloin verohyöty on suurempi.

Konsernirakenne mahdollistaa myös konserniavustuksen jakamisen konserniyhtiöiden välillä. Konserniavustus tarkoittaa tässä tapauksessa kahden osakeyhtiön välistä tuloksentasauskeinoa, joka katsotaan antajan verotuksessa vähennyskelpoiseksi sekä sen saajan verotuksessa veronalaiseksi tuloksi. Lain konserniavustuksesta verotuksessa (KonsAvL) 3 §:n mukaan konserniavustusta voidaan jakaa, jos emoyhtiöomistaa yli 90 prosenttia tytäryhtiön osakekannasta. Tällöin konserniavustusta voidaan jakaa molempiin suuntiin, ja se on saajalleen veronalaista tuloa ja antajalleen vähennyskelpoista menoa.

Yli 90 prosentin omistusosuussäännön lisäksi KonsAvL 7 §:n vaatii, että konserniyhtiöiden tilikaudet päättyvät samanaikaisesti ja konsernisuhde on kestänyt koko verovuoden. Lisäksi konserniavustuksen vähennyskelpoisuuden edellytyksenä on, että vastaavat meno- ja tulokirjaukset on tehty sekä antajan että saajan kirjanpidossa (KonsAvL 5 §¹⁰). Pykälä kuvastaa kirjanpidon ja verotuksen välistä kytköstä, jota käytiin läpi aiemmin luvussa 2.5. Case-konsernin tapauksessa kaikki KonsAvL:n vaatimukset täyttyvät, joten se voi jakaa konserniavustus konserniyhtiöiden välillä.

Osakevaihdossa on myös henkilöomistajille A ja B henkilökohtaisia intressejä, jotka liittyvät erityisesti luonnollisten henkilöiden tuloverotukseen. Osakevaihdon jälkeen omistajat A ja B nostavat henkilökohtaiset osinkonsa emoyhtiöstä. Tuloverolain (TVL) 33 b §:ssä säädetään luonnollisen henkilön listaamattomasta osakeyhtiöstä saadun osingon verokohtelusta. Pykälän 1. momentin mukaan osingosta 25 prosenttia on veronalaista pääomatuloa ja 75 prosenttia verovapaata tuloa. Kyseistä pääomatulo-osinkoa on kahdeksan prosentin vuotuinen tuotto osingonsaajan omistamien osakkeiden matemaattiselle arvolle eli nettovarallisuuden perusteella lasketulle arvolle. Toisin sanoen yhtiön nettovarallisuudesta 8 % voidaan jakaa niin sanottuna edullisempänä pääomatulo-osinkona. Case-konsernissa osakevaihdon myötä emoyhtiön nettovarallisuus on kasvanut suuremmaksi kuin mitä se oli tytäryhtiössä. Tämä mahdollistaa sen, että omistajat A ja B voivat nostaa määrällisesti enemmän huojennettua pääomatulo-osinkoa emoyhtiöstä. Järjestely vaikuttaa siten myös heidän henkilökohtaiseen verotukseensa.

4.1.3 Yhteenveto

Case-konsernin rakenteen muodostamisessa on otettu selvästi strateginen suunnittelu huomioon. Osakevaihdon avulla on otettu huomioon useita seikkoja ja luotu mahdollisuuksia tulevaisuuden suunnittelulle sekä saavutettu useita hyötyjä. Strategisessa suunnittelussa pääällimmäisenä nousee esiin veroaspekti ja erityisesti tuloverotus, kuten teorettisessa viitekehyksessä aiemmin korostettiin. Verosuunnittelussa on otettu huomioon

¹⁰ KonsAvL 5 §:n mukaan ”Verovelvollisella on oikeus vähentää antamansa konserniavustus kuluna vain, mikäli vastaavat meno- ja tulokirjaukset on tehty antajan ja saajan kirjanpidossa.”

sekä yhtiöiden että henkilöiden verotus. Osakevaihdon avulla voidaan jakaa omistajille A ja B enemmän huojaennettua pääomatulo-osinkoa. Lisäksi varojen jako yhtiöiden välillä onnistuu verovapaan osingonjaon lisäksi konserniavustuksena. Varallisuuden kohdentamisen avulla tytäryhtiön mahdollinen myynti voi onnistua todennäköisesti helpommin tulevaisuudessa, sillä kauppahinnassa ei tarvitse ottaa huomioon ylimääräisiä varoja. Koska hankintameno päivittyy osakevaihdon avulla, jää myös mahdollinen luovutusvoitto pienemmäksi. Lisäksi liiketoiminnan myynnin jälkeen omistajille jää yhä holding-yhtiön omistus. Jos holding-yhtiöön on jätetty varoja ja niitä on sijoitettu eteenpäin, voi emoyhtiön jättää omistajien A:n ja B:n eläkekassaksi. Vaihtoehtoisesti omistajat voivat nostaa yhtiön varallisuuden osinkoina itselleen.

Kun strateginen suunnittelu on tehty järkevästi ja huolellisesti, on omistajilla tulevaisuudessa enemmän tehokkaita mahdollisuuksia käytettävissä. Myös taktisesta suunnittelusta tulee helpompaa ja tehokkaampaa, kun on useampia vaihtoehtoja käytettävissä. Case-konsernin tapauksessa huomataan, että luovan laskentatoimen motiivit liittyvät vahvasti sekä yhtiöiden että konsernin omistajien verotukseen. Lisäksi strategiset luovan laskentatoimen keinot liittyvät vahvasti myös yhtiöoikeuteen, kuten osakevaihto osoittaa. Tapauksessa korostuu siten verotuksen, yhtiöoikeuden sekä kirjanpidon kytkös toisiinsa. Toisin sanoen luova laskentatoimi ei ulotu pelkästään laskentatoimeen, vaan sillä on liittäntöjä pidemmälle, kuten yhtiöoikeuteen ja verotukseen.

4.2 Case-konsernin luovan laskentatoimen keinot

Tässä luvussa käydään läpi case-konsernin käyttämät luovan laskentatoimen keinot. Luvussa 4.3 arvioidaan näiden keinojen vaikutuksia yhtiöiden tilinpäätöksiin. Analyysiä varten case-yhtiöiden tilinpäätösten luvut on pyöristetty tuhansien eurojen tarkkuuteen. Tilinpäätösten raportit ovat tutkielman lopussa liitteinä.

4.2.1 Ennakko-osinko

Tilinpäätöksen lukijan kannalta ehkä huomaamattomin luovan laskentatoimen keino on todennäköisesti case-yhtiöiden välinen ennakko-osinko. Verohallinnon ohjeen (15/1999) mukaan ennakko-osinkojärjestelmän tarkoituksena on aikaistaa osinkotulon jaksotusta. Tavallisesti osinko vuodelta X jaetaan aina sitä seuraavana vuonna. Ennakko-osinkojärjestelmä on luotu ajatellen lähtökohtaisesti monitasoisia konserneja, joissa konsernin useat tasot aiheuttavat viivettä osingon siirtymisessä ylöspäin. Ennakko-osingon avulla vapaan oman pääoman siirtyminen aikaistuu sekä nopeutuu, ja osinkojen siirtyminen konsernin alimmalta tasolta emoyhtiölle on mahdollista jo saman vuoden aikana. Koska osingon jakaminen ennakko-osinkona on harkinnanvaraista ja se aikaistaa osingon jaksottumista, nähdään se luovan laskentatoimen keinona.

Ennakko-osingon jakamisen hyväksyttävyyteen on kuitenkin tiettyjä edellytyksiä. Verotuksellisen hyväksyttävyyden varmisti korkein hallinto-oikeus ratkaisussaan (KHO 17.2.1999 T 254). Edellytyksenä oli, että järjestely täyttää hyvän kirjanpidotavan vaatimukset. KHO:n päätös pohjautuu vahvasti kirjanpitolautakunnan (KILA) lausuntoon 1998/1542 (ks. Verohallinnon ohje 15/1999). Lausunnon perusteella järjestely on kirjanpidollisesti mahdollinen, jos osingonsaajana on yhtiö, jolla on määräysvalta osingon jakavassa yhtiössä. Osingonsaajan tulee myös kirjallisesti ilmoittaa vaativansa tietynsuuruista osinkoa seuraavassa varsinaisessa yhtiökokouksessa. Lisäksi osingonjakaja on yhtiökokouksessaan ennen tilikauden päättymistä tehnyt ennakoivan päätöksen ennakko-osingon jakamisesta edellä mainitun kirjallisen ilmoituksen mukaisesti ja osingon määrä on realistinen suhteessa vapaaseen omaan pääomaan tai tilikauden tulokseen. Osingonjakajan tulee vielä tilikauden päättymisen jälkeen, kun tilinpäätös on vahvistettu, päättää ennakoivan päätöksen mukaisesta osingonjaosta. Edellä mainitut yhtiökokousten päätökset tulee vielä saattaa osingonsaajan tietoisuuteen ennen kuin se allekirjoittaa oman tilinpäätöksensä.

Edellä mainittujen yhtiöoikeudellisten kohtien perusteella voidaan osingonjakoon liittyvät kirjaukset tehdä sekä osingonsaajan että -jakajan kirjanpidossa, jos molempien tili-

kaudet päättyvät samanaikaisesti. Toisin sanoen jos molempien yhtiöiden tilikaudet päättyvät 31.12., voidaan kirjaukset tehdä ennen tilikauden päättymistä. Saajayhtiö jaksottaa osingon saamiseksi ja jakavayhtiö osingonjakovelaksi. Vaihtoehtoisesti osinko voidaan myös maksaa saman tilikauden aikana, jos jakajan maksukyky riittää, mikä vaikuttaa mm. jakajayhtiön omavaraisuuteen sekä molempien yhtiöiden maksuvalmiuteen. Saajayhtiön osingon jaksotus aikaistuu EVL 19 §:n nojalla, jonka mukaan ”*Tulo on sen verovuoden tuottoa, jonka aikana se on saatu rahana, saamisena tai muuna rahanarvoisena etuutena.*” Toisin sanoen pääsäännön mukaisesti tulo jaksotetaan sille vuodelle, jona se on saatu. Koska osinko on tässä tapauksessa jaettu ennakko-osinkona tilikauden aikana, se jaksottuu emoyhtiölle tuloksi tavallista osinkoa aiemmin. Mikäli KILA:n lausunnon edellytykset eivät täyty, ei ennakko-osingon aikaistettua jaksotusta hyväksytä. Yhtiöoikeudelliset toimenpiteet varmistavat siis, että tilinpäätökset antavat oikean ja riittävän kuvan yhtiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Varovaisuuden periaatteen nojalla emoyhtiön täytyy varmistua, että osingonjakajan tilinpäätös on vahvistettu, ennen oman tilinpäätöksensä hyväksymistä.

Case-konsernin tapauksessa ennakko-osinkojärjestelmän edellytykset ovat täyttyneet. Molempien yhtiöiden tilikaudet päättyvät samanaikaisesti ja osingonsaajalla on määräysvalta jakavassa yhtiössä. Koska konsernin omistajuus on suppealle jakautunut, on käytännössä tiedoksianto tietynsuuruisen osingon vaatimisesta hyvin helppoa. Joka tapauksessa tarvittavat hallinnolliset pöytäkirjat on silti kirjattava ja dokumentoitava, jotta ennakko-osinkojärjestelmän viralliset edellytykset täyttyvät. Emoyhtiö on hallituksen kokouksessaan käsitellyt odottavansa tietyn suuruista osingonjakoa tytäryhtiöltä. Lisäksi tytäryhtiö on käsitellyt kyseisen vaatimuksen ja päättänyt ennakko-osingosta yhtiökokouksessa ennen tilikauden päättymistä. Ennakko-osingon määräksi on vaadittu ja päätetty 200 tuhatta euroa. Näin suuren ennakko-osingon jakaminen on ollut mahdollista, koska yhtiön tilikauden tulos on ollut erittäin vahva. Loppuvuoden ennusteiden perusteella tulos ennen tilinpäätössiirtoja ja veroja on arvioitu olevan noin 400 tuhatta. Ennakko-osinko on siihen nähden ollut realistinen ottaen lisäksi huomioon, että edellisten tilikausien voitoissa oli jo lähes 100 tuhatta. Jakokelpoisia varoja on siis ollut ennakko-osinkoa varten riittävästi.

Huomionarvoista ennakko-osingossa on case-yhtiöiden kannalta se, että emoyhtiölle se on verovapaata tuloa. Lisäksi osingonjako ei näy ollenkaan tytäryhtiön tuloslaskelmalla, vaan se on havaittavissa ainoastaan oman pääoman muutoksissa taseella tai tilinpäätöksen liitetiedoissa. Jos tilinpäätöksen lukija ei kiinnitä huomiota tilinpäätöksen vertailutietoihin tai liitetietoihin, saattaa osingonjako jäädä häneltä huomaamatta. Emoyhtiön tuloslaskelmalla se on puolestaan helposti havaittavissa rahoitustuotoissa. Osingonjaon myötä on emoyhtiöllekin saatu hyvä tulos ilman että verokulut ovat nousseet. Toisin sanoen ennakko-osinko on tullut käytännössä kokonaisuudessaan suoraan emoyhtiön nettotulokseen.

Ilman ennakko-osinkoa emoyhtiön tilikauden tulos olisi 7 tuhatta ja tytäryhtiön tulos 263 tuhatta. Huomataankin, että suurin osa emoyhtiön tuloksesta muodostuukin tytäryhtiöltä saadusta osinkotuotosta. Vaikka emoyhtiön tulos muuttuukin merkittävästi, kun ennakko-osingon vaikutus mitätöidään, ei sillä kuitenkaan ole vaikutusta tytäryhtiön tulokseen tai tuloslaskelmaan. Tytäryhtiöllä suurimmat vaikutukset näkyvät taseella oman pääoman erissä. Jos ennakko-osinko olisi jätetty jakamatta tytäryhtiön edellisten tilikausien voitot olisivat 131 tuhatta ja oma pääoma 397 tuhatta, eli 200 tuhatta suuremmat. Lisäksi muutos näkyy konserniyhtiöiden keskinäisissä saamisissa ja veloissa. Erityisesti tytäryhtiön omavaraisuusaste laskee huomattavasti ennakko-osingon jakamisen myötä. Jos ennakko-osinkoa ei olisi jaettu, olisi tytäryhtiön omavaraisuusaste 66 %, mutta nyt se on tilinpäätöksen perusteella 36 %. Omavaraisuusasteen muutos on huomattava, ja alhaisempi omavaraisuus voi alentaa hyvien lainaehdojen saamiseen. Toisaalta tytäryhtiön omavaraisuus ei ole vielä hälyttävän alhainen, vaan melko hyvällä tasolla. Lisäksi yhtiöllä ei ole ulkoista rahoitusta eikä sitä todennäköisesti olla hakemassakaan, koska yhtiön oma tulorahoitus sekä kannattavuus ovat hyvällä tasolla.

Kun pohditaan motiivia ennakko-osingon jakamisen taustalla, ei se todennäköisesti ole taloudellisen aseman parantaminen vieraan pääoman sijoittajien silmissä. Osingon jakamisen motiivi on todennäköisesti omistajien A:n ja B:n henkilökohtaisessa hyödyssä. Ennakko-osingolla saadaan ylimääräinen varallisuus siirrettyä emoyhtiöön, josta A ja B voivat jakaa sen myöhemmin itselleen osinkona tai sijoittaa varat uudelleen. Ennakko-osin-

gon jakaminen oli mahdollista, koska tilikauden lopulla havaittiin ennusteissa, että tilikauden tulos tulee olemaan erittäin hyvä. Ennakko-osingon avulla pystyttiin aikaistamaan osingonjako, jolloin varallisuus ei turhaan makaa tytäryhtiön taseella, vaan se voidaan sijoittaa eteenpäin emoyhtiössä tai nostaa nopeammin omistajien henkilökohtaisiksi tuloksiksi.

Teoreettiseen viitekehykseen peilaten luovan laskentatoimen motiivina on siis johdon ja tässä tapauksessa omistajajohdon henkilökohtaiset kannustimet. Tässä tapauksessa henkilökohtaisena kannustimena voidaan pitää emoyhtiöön ennakko-osingon muodossa siirtyvää varallisuutta. Välitöntä henkilökohtaista hyötyä kuvaa ensisijaisesti omistajien A:n ja B:n nostamat osingot emoyhtiöstä. Ottaen huomioon osakevaihdolla muodostetun konsernirakenteen myötä emoyhtiön huomattava nettovarallisuus, pystyvät A ja B nostamaan merkittävästi suuremman summan huojennettua pääomatulo-osinkoa, mikä osaltaan lisää motiivia suurelle ennakko-osingolle. Jotta A ja B voivat hyödyntää huojennetun pääomatulo-osingon täysimääräisenä, tulee emoyhtiössä olla riittävästi jakokelpoisia varoja. Ennakko-osingon myötä jakokelpoisia varoja tulee nopeammin, kuin tavallisen osingon avulla.

Toisaalta koska A ja B omistavat konserniyhtiöt kokonaan, on yhtiöiden kokemat hyödyt myös välillisesti heidän hyötyjensä. Toisin sanoen jos emoyhtiö sijoittaa varallisuuttaan jatkuvien tulojen toivossa, hyödyttää se myös A:ta ja B:tä. Emoyhtiön tilinpäätöksestä voidaan havaita, että taseelle on kirjattu tilikauden aikana 49 tuhatta muihin osakkeisiin ja osuuksiin, eli emoyhtiö on kirjannut sinne ostamansa kiinteistöosakeyhtiön. Kiinteistön vuokraamisesta yhtiö saa jatkuvaa tuloa, jota omistajat voivat myöhemmin nostaa osinkona.

Osingonjako on aina reaali toimi, koska sillä on vaikutusta yhtiön kassavirtoihin. Toisin sanoen osingonjaossa liikkuu pääsääntöisesti rahaa, ellei yhtiöön jätetä osingonjakovelkaa. Ennakko-osinko eroaa normaalista osingonjaosta sen ajankohdan perusteella. Nimensä mukaisesti ennakko-osinko jaksottuu saajalleen samalla tilikaudelle, kuin jolta se jaetaan. Peilaten edellä mainittuun täyttää ennakko-osinko luovan laskentatoimen reaali toimen tunnusmerkit myös siltä osin, että siinä vaikutetaan tapahtuman ajankohtaan.

4.2.2 Eläkekulut

Emoyhtiön tuloslaskelmalla huomiota kiinnittää eläkekulut, joita on 60 tuhatta euroa. Erä kiinnittää huomiota siitä syystä, että edellisellä tilikaudella eläkekulut ovat olleet 0 euroa. Muutos on siis merkittävä ja huomiota herättävä. Kyseessä oleva 60 tuhannen euron eläkekulu on niin sanottu työnantajan ottama vapaaehtoinen eläkevakuutus. Työnantaja ottaa työntekijöilleen joko yksilöllisen tai kollektiivisen vapaaehtoisen eläketurvan. Tässä tapauksessa on kyseessä kollektiivisesta eläkevakuutuksesta.

TVL 96.2 § mukaan:

Kollektiivisella lisäeläketurvalla tarkoitetaan työnantajan työntekijöistä koostuvalle henkilöpiirille järjestämää vapaaehtoista lisäeläketurvaa, jonka henkilöpiiri on määriteltä ryhmittäin työalan tai muun siihen verrattavan perusteen mukaan siten, ettei se tosiasiasa kohdistu nimettyihin tai muutoin yksilöllisesti määrättyihin henkilöihin. Kollektiivisena lisäeläketurvana ei pidetä järjestelyä, joka on tarkoitettu koskemaan vain yhtä työnantajan palveluksessa olevaa henkilöä kerrallaan.

Toisin sanoen kollektiivinen eläkevakuutus on tietylle ryhmälle kuuluva lisäeläketurva, eikä sitä voi ottaa ainoastaan yhdelle henkilölle. Vakuutettavassa ryhmässä tulee siten olla vähintään kaksi henkilöä ja se tulee muodostaa objektiivisin perustein. Samaan eläkeryhmään kuuluvien etuudet ja eläkkeen alkamisikä tulee siis määräytyä yhtenevin perustein. Vakuutuksella ei myöskään saa korvata palkanmaksua. Kollektiivisen eläkevakuutuksen vakuutusmaksut ovat edellä mainittujen edellytysten täytyessä edunsaajalleen verovapaita. Lisäksi vakuutuksen kerryttämä tuotto on säästöaikana verovapaa. Kun kollektiivisen eläkevakuutuksen edunsaaja saavuttaa määritetyn eläkeiän, verotetaan maksettava lisäeläke hänen ansiotulonaan. (Verohallinnon ohje VH/2250/00.01.00/2019.)

Tapauksessa kollektiivinen lisäeläketurva on otettu A:n ja B:n hyödyksi. Koska otettu vapaaehtoinen eläkevakuutus täyttää kollektiivisen lisäeläketurvan edellytykset, ei A:lle ja B:lle ole aiheutunut henkilökohtaisia veroseuraamuksia tilikaudelta. Myöhemmin kun A ja B saavat lisäeläketurvan mukaista eläkettä, verotetaan se normaalisti heidän ansiotuloinaan.

Yhtiölle vapaaehtoiset eläkevakuutusmaksut näyttäytyvät käytännössä normaaleina kuluina tuloslaskelmalla. Kulut ovat myös normaalisti vähennyskelpoisia verotuksessa. Ilman vapaaehtoista eläkevakuutusta emoyhtiön tulos olisi ollut 60 tuhatta euroa suurempi. Mitätöimällä eläkekulujen vaikutus kasvaisi emoyhtiön verotettava tulos olennaisesti. Emoyhtiön verokulut olisi tällöin olleet 13 tuhatta euroa eli 12 tuhatta euroa suuremmat. Verokulut olisivat siis ilman vapaaehtoista eläkevakuutusta suuremmat. Toisaalta silloin myös emoyhtiön tulos olisi 48 tuhatta suurempi. Tapahtumalla ei ole olennaisia tasevaiikutuksia lukuun ottamatta oman pääoman muutosta tilikauden tuloksen kautta.

Koska ylimääräinen eläkevakuutus on vapaaehtoinen, on se täysin harkinnanvarainen lisäkulu yhtiölle. Toisin sanoen sen ottaminen on ollut täysin A:n ja B:n päätettävissä. Lisäksi eläkevakuutusmaksut vaikuttavat yhtiön kassavirtoihin, sillä ne maksetaan luonnollisesti rahalla, joten kyseessä ei ole jaksotus. Omistajajohdolla on ollut mahdollisuus vaikuttaa tapahtuman tapahtumiseen, muotoon sekä ajankohtaan, siispä kyseessä on selvästi reaalityö.

Koska vapaaehtoinen eläkevakuutus on tehty ennen kaikkea A:n ja B:n hyväksi, on päälimmäisenä motiivina sen ottamiselle ollut todennäköisesti omistajajohdon henkilökohtaiset kannustimet. Toisin sanoen ajatuksena on ollut omistajien pitkänaikavälin suunnitelmat, eli työuran jälkeisen toimeentulon varmistaminen ja tukeminen. Yhtiön tai konsernin näkökulmasta ei ole tunnistettavissa erityistä luovan laskentatoimen motiivia vapaaehtoiselle eläkevakuutukselle. Toisaalta päätökseen lisäeläketurvan ottamisesta lienee vaikuttanut konsernirakenteen mahdollistamat hyödyt ja ennen kaikkea konserniavustuksen antamisen mahdollisuus. Konserniavustuksen avulla on saatu hyödynnettyä kasvavien eläkekulujen vähennyskelpoisuus verotuksessa.

4.2.3 Konserniavustus

Kuten aiemmin luvussa 4.1.2 todettiin, yksi konsernirakenteen hyödyistä on mahdollisuus konserniavustuksen jakamiseen. Case-konsernissa on hyödynnetty myös tätä luovan laskentatoimen keinoa järkevästi. Konserniavustusta on jaettu 90 tuhatta yhtiöiden välillä

siten, että avustuksen antajana on ollut tytäryhtiö ja saajana emoyhtiö. Konserniavustuksen hyödyllisyys tässä tapauksessa nivoutuu vahvasti aiemmin käsiteltyyn vapaaehtoiseen eläkevakuutusmaksuun, jonka myötä emoyhtiölle on syntynyt merkittävästi verotuksessa vähennyskelpoisia kuluja. Niiden yhteismäärä on noin 83 tuhatta. Tilikauden kulujen lisäksi yhtiöllä on verotuspäätöksen mukaan noin 3 tuhatta käyttämättömiä tappioita. Jotta käyttämättömät tappiot sekä kertyneet kulut on saatu hyödynnettyä, on jaettu konserniavustusta yhtiöiden välillä. Koska konserniavustus on saajalleen veronalaista tuloa ja antajalleen vähennyskelpoista kulua (KonsAvL 3-5 §), saadaan sen avulla hyödynnettyä verotuksessa jo aikaisemmin syntyneet tappiot sekä tilikauden aikana kertyneet vähennyskelpoiset kulut. Konserniavustus toimii siten konsernin tuloksentasauskeinona, mihin se on suunniteltukin. Tilinpäätöksen lukijan on helppo havaita konserniavustus molempien yhtiöiden tuloslaskelmalta tilinpäätössiirtojen eristä. Toisin sanoen konserniavustus on tilinpäätöksen lukijan näkökulmasta yksinkertainen ja helposti näkyvillä.

Tytäryhtiölle konserniavustus käytännössä pienentää tulosta, mutta myös samalla tilikauden verokuluja. Tytäryhtiön tilikauden nettotulos on tilinpäätöksen mukaan 263 tuhatta. Jos konserniavustusta ei olisi annettu emoyhtiölle olisi nettotulos 72 tuhatta suurempi. Ilman konserniavustusta tytäryhtiön verokulut olisivat 18 tuhatta suuremmat eli yhteensä 83 tuhatta. Tilikauden tulos olisi silloin ollut 335 tuhatta. Tilinpäätöksessä emoyhtiön tilikauden tulos on ollut 206 tuhatta. Ilman konserniavustusta olisi emoyhtiön tilikauden tulos ollut 117 tuhatta euroa. Verotuksessa tulos olisi kuitenkin ollut 83 tuhatta euroa tappiollinen. Erotus kirjanpidon ja verotuksen tuloksen välillä johtuu tytäryhtiöstä saaduista verovapaista osinkotuotoista.

Edellä mainitut luvut kuvaavat konserniavustuksen merkitystä sekä tulokseen että verotukseen. Toisin sanoen ilman konserniavustusta tytäryhtiön tulos olisi ollut parempi, mutta koko konsernin verokulut olisivat olleet 17 tuhatta euroa suuremmat ja emoyhtiölle olisi muodostunut verotustappioita. Teoreettisen viitekehityksen mukaan verosuunnittelussa täytyy huomioida verotuksen kytkös kirjanpitoon, mikä ilmenee tässä tapauksessa oleellisesti. Verosuunnittelussa on otettu huomioon kirjanpidon tuloksen ja verotuksen tuloksen erillisyydet, minkä avulla on pystytty pienentämään konsernin kokonaisverorasitusta. Ilman konserniavustusta olisivat konsernin verokulut olleet noin 26 % suuremmat.

Konserniavustuksella on ollut myös vaikutuksia yhtiöiden taseisiin. Ilman konserniavustusta olisivat konserniyhtiöiden keskinäiset velat ja saamiset 90 tuhatta suuremmat. Olenaisempi muutos tilinpäätöksiin tulee kuitenkin konserniyhtiöiden tilikauden tulosten kautta. Toisin sanoen ilman konserniavustusta tytäryhtiön tulos olisi 72 tuhatta suurempi ja emoyhtiön tulos 89 tuhatta pienempi. Konserniavustuksen antamisen taustalla oli olenaisimpana ajatuksena kuitenkin todennäköisesti emoyhtiössä muuten syntyvien verotustappioiden käyttäminen ja koko konsernin verokulujen pienentäminen tilikaudella. Toisin sanoen konserniavustuksen kirkkaimpana motiivina tässä tapauksessa on verosuunnittelu ja tarkemmin emoyhtiön verotustappioiden hyödyntäminen. Konserniavustuksen suuruus rajoittuu antavan yhtiön elinkeinotoiminnan tulokseen (KonsAvL 6 §¹¹). Tytäryhtiö olisi siis voinut jakaa suuremman konserniavustuksen, mutta tässä tapauksessa sillä ei ollut saavutettavissa lisähyötyä.

Jos pohditaan konserniavustuksen luonnetta teoreettisen viitekehyksen pohjalta, niin onko se luonteeltaan jaksotus vai reaalityö? Koska konserniavustuksella on tavallisesti vaikutus yhtiöiden kassavirtoihin, on se pääsääntöisesti luonteeltaan reaalityö. Tässä tapauksessa konserniavustuksen maksuvelvollisuus on kuitenkin suoritettu keskinäisten saamisten ja velkojen kuittamisella. Lisäksi konserniavustus mielletään tilinpäätössiirroksi, eli sen taustalla ei ole varsinaista reaalityötä. Tästä syystä konserniavustusta voitaisiin periaatteessa luonnehtia myös jaksotusperusteiseksi luovan laskentatoimen keinoksi. Sen avulla pystytään joka tapauksessa vaikuttamaan yhtiöiden nettotuloksiin, vaikka sen määrittäminen reaalityöksi tai jaksotukseksi onkin hankalaa.

4.2.4 Takuuvaraus, vaihto-omaisuus ja osatuloutus

Tytäryhtiön taseella kohdassa ”*muut pakolliset varaukset*” on 70 tuhannen euron takuuvaraus. Kyseessä on EVL 47 §:n nojalla tehty verotusperusteinen varaus liittyen yhtiön rakentamien rakennuksien odotettavissa oleviin takuumenoihin ja oikea tapa olisi esittää se taseella verotusperusteisissa varauksissa. Takuuvaraus on jaksotusperusteinen luovan

¹¹ KonsAvL 6 §: ”Konserniavustus ei saa ylittää elinkeinotoiminnan tulosta ennen konserniavustuksen vähentämistä.”

laskentatoimen keino, sillä varauksen määrä on yhtiön harkinnanvarainen arvio mahdollisesti tulevista takuumenoista. Varauksen määrä on sen kirjauskauden vähennyskelpoista kuluja. Kun varaus puretaan, katsotaan se veronalaiseksi tuloksi silloisena tilikautena. Tässä tapauksessa varausta on vaikea huomata tilinpäätöksen tuloslaskelmalta, sillä se on kirjattu erään ”*ostot tilikauden aikana*”. Se tulisi esittää verotusperusteisten varausten muutoksissa. Joka tapauksessa se on kirjattu tuloslaskelmalle tilikauden kuluksi. Varauksen vaikutusta ei ole lähdetty eliminoidaan tutkielman laskelmissa, sillä ei voida luotettavasti arvioida eliminoinnin vaikutusta. Käytännössä varauksen määrää on arvio ja se perustuu todennäköisesti historialliseen vertailuun. Toisin sanoen sen kirjaamisessa pitää arvioida, mikä voisi olla sopiva takuuvarauksen määrä noin suurin piirtein, koska todellisia takuumenoja on mahdoton ennustaa etukäteen tarkasti. Johdon harkinnanvaraisuus kulminoituukin varauksen suuruuteen, minkä avulla voidaan muokata tilikauden tulosta.

Edellä mainittujen keinojen lisäksi tilinpäätösanalyysissä erottui myös tytäryhtiön vaihtomaisuuden muutos sekä siihen liittyen yhtiön käyttämä osatuloutusmenetelmä, joka on teoriassa jaksotusperusteinen luovan laskentatoimen keino. Nämä perustuvat tytäryhtiön käyttämään perustajaurakointitoimintaan, joka on rakennusosalalla tyypillinen tapa toimia. Perustajaurakointiin liittyy runsaasti erityistä sääntelyä ja ohjeistusta. Perustajaurakointimenettely jättää käytännössä kirjanpitovelvolliselle useita eri vaihtoehtoja, miten toimia valmistusasteen mukaisessa osatuloutuksessa. (KILA yleisohje 5.6.2017.) Sen valossa kirjanpitovelvolliselle syntyy harkinnanvaraisuutta ja siten mahdollisuus luovaan laskentatoimeen. Ottaen huomioon tutkielman laajuus tämä osa-alue on kuitenkin sen laaja-alaisuuden takia rajattu tutkielman ulkopuolelle.

4.3 Luovan laskentatoimen keinojen vaikutusten arviointi

Taulukkoon 2 on kerätty kootusti tunnuslukuja, joita on käytetty luovan laskentatoimen keinojen vaikutusten arvioimiseen. Arvot on laskettu tilinpäätösten pyöristettyjen lukujen perusteella. Keltaisella on korostettu tunnuslukujen arvot tilinpäätösten lukujen mukaan

laskettuina. Vihreällä korostetuilla riveillä on puolestaan tunnuslukujen arvot, kun ne laskettu luovan laskentatoimen keinojen vaikutusten eliminoimisen jälkeen. Jälkimmäisiin on otettu huomioon ennakko-osinko, vapaaehtoinen eläkevakuutus sekä konserniavustus. Osakevaihdon ja takuuvarauksen vaikutuksia ei ole eliminoitu, koska niitä on vaikea arvioida. Huomion arvoista on myös yhteensä sarake, johon on laskettu tunnusluvut konserniyhtiöiden yhteenlasketuilla lukuarvoilla. Konsernitilinpäätöksen kaltaisia eliminointeja ei ole tehty, siitä syystä, että konserni on vapautettu sen laatimisesta KPL 6:1.3 §:n¹² nojalla. Vaikka yhtiöitä ei lähtökohtaisesti tarkastella konsernitilinpäätöksen avulla, on niiden yhteenlaskettuja tunnuslukuja mielenkiintoista tarkastella konsernin näkökulmasta. Esimerkiksi konsernin kokonaisverokulut ovat mielenkiintoinen erä omistajien näkökulmasta, ja sen avulla voidaan päätellä verosuunnittelumotiivin toteutusta.

Taulukko 2 Tunnusluvut kootusti

	Emo Oy	Tytär Oy	Yhteensä
Voitto/tappio (tilinpäätös)	206	263	469
Voitto/tappio (eliminoitu)	-23	335	312
Oman pääomantuotto-% (tilinpäätös)	17 %	168 %	34 %
Oman pääomantuotto-% (eliminoitu)	-2 %	114 %	22 %
Oma pääoma (tilinpäätös)	1218	197	1415
Oma pääoma (eliminoitu)	989	469	1458
Omavaraisuusaste (tilinpäätös)	99 %	36 %	80 %
Omavaraisuusaste (eliminoitu)	87 %	69 %	80 %
Quick ratio (tilinpäätös)	1,3	1,9	1,8
Quick ratio (eliminoitu)	0,5	9,1	2,1
Current ratio (tilinpäätös)	17,9	2,5	3,3
Current ratio (eliminoitu)	0,5	16,0	3,5
Verokulut (tilinpäätös)	-1	-65	-66
Verokulut (eliminoitu)	0	-83	-83

Taulukosta huomataan, että luovan laskentatoimen keinoilla on saatu merkittävää muutosta aikaan. Tilikauden nettotulokset ovat muuttuneet olennaisesti molemmissa yhtiöissä. Emoyhtiön tulos on 229 tuhatta suurempi ja tytäryhtiön tulos 72 tuhatta pienempi.

¹² KPL 6:1.3 §: ”...konsernitilinpäätöstä ei tarvitse laatia pienkonsernissa, jos yksikään konserniyrityksistä ei ole yleisen edun kannalta merkittävä yhteisö.”

Myös konsernin yhteenlaskettu yhteistulos on noin 50 % suurempi luovan laskentatoimen keinojen avulla. Kannattavuus näyttää paremmalta etenkin emoyhtiössä, jossa se on nousut positiiviseksi. Vaikka tytäryhtiön voitto ja kannattavuus ovatkin pienentyneet, on tulos ollut sen verran hyvä, että on ollut järkevää siirtää osa tuloksesta emoyhtiöön pelkääntään paremman vaikutelman kannalta. Emoyhtiölle on saatu tilinpäätökseen vahva tulos tytäryhtiön lisäksi, mikä saattaa herättää luottamusta konsernin toimintaan kokonaisuutena.

Omavaraisuusasteesta huomataan parhaiten ennakko-osingon vaikutus, joka näkyy etenkin tytäryhtiön omassa pääomassa. Koska osinko jaetaan oman pääomaan kertyneistä voittovaroista, oma pääoma pienenee, mikä pienentää omavaraisuusastetta. Tytäryhtiön omavaraisuusaste on joka tapauksessa vielä hyvällä tasolla ottaen huomioon, että sen liiketoiminta on lähtökohtaisesti hyvin kannattavaa, eikä yhtiöllä ole velkarahoitusta. Emoyhtiön omavaraisuusaste on lähes 100 %, sillä ennakko-osingon myötä se on saanut kuittattua velkansa konserniyhtiölle. Huomattavaa on, että koko konsernin omavaraisuusaste pysyy tässä tapauksessa keinoista huolimatta samana ottaen huomioon että konsernieliminoiteja ei ole tehty. Quick ja current ratio -tunnuslukujen muutoksesta huomataan, että yhtiöiden maksuvalmiudet ovat hyvät. Tehdyt toimenpiteet ovat vaan käytännössä siirtäneet maksuvalmiutta yhtiöiden välillä ja ylimääräinen varallisuus on kohdennettu emoyhtiöön, mikä on pääoman hallinnan kannalta järkevää. Verokulujen osalta huomataan, että konsernin verokulut ovat pienentyneet.

Yleisesti ottaen tytäryhtiöstä on jaettu tulosta emoyhtiöön sekä tytäryhtiön tuloksesta että sen omasta pääomasta. Luovalla laskentatoimen avulla lopputuloksena konsernin tilinpäätöstunnuslukujen arvot ovat olennaisesti parantuneet. Yksittäiset tunnusluvut yhtiökohtaisesti ovat saattaneet huonontua, mutta yleisesti niiden taso on ollut jo valmiiksi korkea, joten jakaminen konserniyhtiöiden kesken on ollut konsernin kokonaisuuden kannalta järkevää. Toisin sanoen luovalla laskentatoimella on saatu parannettua tilinpäätösten antamaa kuvaa yhtiöistä entistä paremmaksi. Siinä samalla konserni on onnistunut toteuttamaan järkevää verosuunnittelua ja pienentämään verokulujaan.

5. JOHTOPÄÄTÖKSET

Kokonaisuutena tapauksessa käytetyt keinot ovat liittyneet melko vahvasti tuloksenjärjestelyyn. Tuloksenjärjestely nähdään tässä tutkielmassa osana luovaa laskentatoimea käsitteen määritelmän mukaan: *Luovaa laskentatoimea ovat kaikki kirjanpitoon tai reaaliin liittyvät lain rajoissa tehdyt valinnat, jotka hyödyttävät tilinpäätöksen laatijan intressejä, mutta eivät vaaranna tilinpäätöksen antamaa oikeaa ja riittävää kuvaa.* Emoyhtiön tapauksessa havaitaan, että nettotulos olisi ollut tappiollinen ilman järjestelyjä. Motiivina voidaan pitää positiivisen tuloksen saavuttamista, mikä liittyy Walkerin (2013) tuloksynnyksiin ja markkinoiden odotuksiin. Toisin sanoen, yhtiöllä voi olla intressi tuloksenjärjestelemiseen ylöspäin, jotta saavutetaan positiivinen tulos hyvän vaikutelman hallitsemiseksi. Toisaalta kun kyseessä ovat yksityiset osakeyhtiöt, ei tämä näkökulma näyttäisi olevan kovin merkittävä, sillä tuloksia ei julkisteta kuin julkisissa osakeyhtiöissä. Joka tapauksessa tilinpäätössuunnittelua voidaan pitää yhtenä motiivina luovalle laskentatoimelle, koska tilinpäätöksen perusteella arvioidaan esimerkiksi yrityksen luottokelpoisuutta, toimitusvarmuutta, hyvyttä tai turvallisuutta. Siitä syystä tilinpäätöksen laatija saattaa pyrkiä vaikuttamaan tilinpäätöksen käyttäjän saamaan kuvaan yrityksestä (Leppiniemi & Walden 2000).

Edellä mainitun vaikutelman hallinnan lisäksi aineiston analyysissä tehdyistä havainnoista nousee esiin kaksi muuta motiivia luovalle laskentatoimelle, jotka ovat verosuunnittelun näkökulma sekä omistajajohdon henkilökohtaiset kannustimet. Näistä jälkimmäiseen liittyy myös omistajien henkilökohtainen verosuunnittelu. Verosuunnittelu ja tilinpäätössuunnittelu liittyvät vahvasti toisiinsa. Kirjanpidon ja verotuksen erillisuus muodostaa kuitenkin mahdollisuuden niiden erilliselle suunnittelulle. Tapauksessa huomataan, että tavoitteena voi olla esimerkiksi verotettavan tuloksen minimointi ja kirjanpidon tuloksen maksimointi samanaikaisesti. Toisaalta kirjanpito ja verotus on myös kytköksissä toisiinsa, mikä rajoittaa niiden suunnittelumahdollisuuksia.

Teoreettisessa viitekehyksessä tuotiin esille verosuunnittelun eri tasot, jotka ovat strateginen, taktinen ja operatiivinen verosuunnittelu (ks. Leppiniemi & Walden 2000). Kun peilataan tutkielman havaintoja verosuunnittelun tasoihin, voidaan havaita, että erityisesti strateginen ja taktinen verosuunnittelu korostuvat. Tutkielman aineiston avulla on puolestaan vaikea syventyä case-yhtiöiden operatiiviseen eli päivittäiseen verosuunnitteluun, sillä tutkielmassa tarkastellaan pääasiassa yhtiöiden tilinpäätöksiä, jotka eivät anna kuvaa toiminnoista päivittäisellä tasolla.

Strategisen verosuunnittelun alle kuuluu osakeyhtiömuodossa ja konsernissa toimiminen. Osakeyhtiömuodossa toimiminen aiheuttaa tiettyjä lainalaisuuksia yhtiöille ja rajaa mahdollisuudet luovalle laskentatoimelle tiettyihin raameihin. Siihen lisättyä konsernirakenne mahdollistaa suuremman määrän toimintatapoja tilinpäätös- ja verosuunnittelulle. Tapauksessa korostuu erityisesti tapa, jolla konsernirakenne on muodostettu eli osakevaihto. Osakevaihdon avulla on pystytty luomaan konsernirakenne kevyin veroseurauksin. Lisäksi osakevaihto on lisännyt mahdollisuuksia ja vaihtoehtoja tulevaisuuden varalle, mikä on selvästi hyvän strategisen valinnan ominaisuus. Mitä enemmän erilaisilla rakenteilla tai toimilla pystytään lisäämään harkinnanvaraisuutta, sitä enemmän on suunnittelumahdollisuuksia luovalle laskentatoimelle.

Koska tapauksessa strateginen suunnittelu on tehty järkevästi, on ollut mahdollista panostaa myös taktiseen suunnitteluun. Konsernirakenne on mahdollistanut sekä konserniavustuksen antamisen että poikkeuksellisen ennakko-osingon jakamisen. Toisin sanoen ne ovat olleet konsernina toimimisesta muodostuneet konkreettiset mahdollisuudet etenkin tuloksen suunnittelulle. Taktisella suunnittelulla tarkoitetaan lyhyen aikavälin suunnitelmia, eli noin yhden tilikauden mittaisia suunnitelmia ja tavoitteita. Taktisilla valinnoilla suunnitellaan siis esimerkiksi tilikauden tulokseen liittyviä seikkoja.

Analyysissä nousee myös esille selvä kytkös eri luovan laskentatoimen keinojen välillä. Esimerkiksi ylimääräinen eläkevakuutus hyödyttää ensisijaisesti A:ta ja B:tä, mutta päätökseen lisäeläketurvan ottamisesta on todennäköisesti vaikuttanut se, että vakuutusmaksujen aiheuttamat kulut on voitu vähentää verotuksessa. Lisäksi konsernirakenteen ansiosta kollektiivinen eläkevakuutus on voitu ottaa emoyhtiöön tytäryhtiön sijasta, jolloin

siitä hyötyvät vain A ja B. Jos tytäryhtiöön otettaisiin myöhemmin lisää työntekijöitä, voisi olla hankalaa jättää uudet työntekijät lisäeläketurvan ulkopuolelle. Koska eläkevakuutusmaksut ovat tulleet emoyhtiön kuluksi, on haluttu kuitenkin hyödyntää niiden vähennyskelpoisuus, mikä on onnistunut konserniavustuksen antamisella tytäryhtiöstä. Toisin sanoen yksittäiset suunnitteluvaihtoehdot eivät ole toisistaan riippumattomia, vaan käytettävissä olevat luovan laskentatoimen keinot ovat vahvasti kytköksissä toisiinsa.

Yhtiön lisäksi voidaan siis vaikuttaa myös omistajien henkilökohtaiseen verotukseen ja toimeentuloon sekä muihin tavoitteisiin. Tutkielman analyysin havaintojen perusteella huomataan, että suunnittelun tavoitteet tähtäävät viime kädessä omistajien eli A:n ja B:n intressien edistämiseen. Case-konsernin tapauksessa voidaankin todeta, että luovan laskentatoimen keinot eivät rajoitu pelkästään yhtiöön ja sen työntekijöihin, vaan ne ulottuvat myös omistajiin asti. Jos verrataan tilannetta pörssi-yhtiöihin, joissa omistajuus on hajaantunutta ja omistajien kokemaa hyötyä pyritään kasvattamaan ensisijaisesti yhtiön kautta kollektiivisesti, on case-konsernissa tilanne hyvin erilainen. Koska omistajat ovat samalla konsernin johtotehtävissä, voivat he vaikuttaa suoraan henkilökohtaisiin tavoitteisiinsa. Konsernin varsinainen liiketoiminta on erittäin kannattavaa, joten omistajien suurin intressi on siirtää tytäryhtiössä kertyviä voittoja mahdollisimman tehokkaasti emoyhtiölle ja itselleen. Lisäksi case-yhtiöissä ei ole velkarahoitusta, jolloin omistajajohto voi keskittyä pääsääntöisesti omien intressien edistämiseen.

Tapauksesta havaitut luovan laskentatoimen keinot muodostuvat pääasiassa reaalityöistä. Omistajajohdolla on ollut mahdollisuus käyttää harkinnanvaraisuuttaan toimien tapahtumiseen sekä vaikuttaa niiden ajankohtaan ja muotoon (ks. Gunny 2010). Lisäksi suurimmalla osalla toimista on ollut vaikutusta konserniyhtiöiden kassavirtoihin, mikä on reaalityöiden tunnusmerkki. Esimerkiksi ylimääräinen eläkevakuutus ja ennakko-osinjakoko ovat selvästi reaalityöitä. Jos luovassa laskentatoimessa reaalityöitä nähdään operationaalisista toiminnoista poikkeamisesta (Roychowdhury 2006), niin tapauksen toimista ainakin vapaaehtoinen eläkevakuutus voidaan nähdä normaalista poikkeavana operationaalisena toimena. Myös osakevaihdolla muodostettu konsernirakenne on ilmeinen reaalityö, mutta kyseessä on enemmänkin strateginen kuin operationaalinen

toimi. Tässä tapauksessa ei kuitenkaan näyttäisi, että reaalityöillä olisi uhrattu tulevaisuuden kasvua, mikä voi usein olla reaalityöiden vaikutus (ks. Graham ym. 2005).

Miksi tapauksessa näyttäisi, että reaalityöitä on suosittu? Yksi mahdollinen selitys on, että reaalityöt saattavat olla vaikeammin havaittavissa yhtiön ulkopuolelta. Tarkemmin reaalityöt pystytään ainakin osittain naamioimaan liiketoimintaperusteisiksi toimiksi, mikä ainakin tässä tapauksessa on hyvinkin mahdollista. Toisin sanoen kaikki case-konsernin käyttämät keinot voidaan perustella tarkoituksenmukaisiksi muutenkin, kuin pelkästään luovan laskentatoimen näkökulmasta. Osakevaihdon perusta oli luoda konsernirakenne, ja sen myötä ennakko-osinko sekä konserniavustus voidaan perustella varojen allokoimisella ja tuloksen tasaamisella. Osakevaihdon liiketoiminnallinen peruste on ollut riskienhallinta. Vapaaehtoinen eläkevakuutus voidaan puolestaan perustella johdon sitouttamisella. Kaikki käytetyt luovan laskentatoimen keinot kuitenkin palvelivat omistajajohdon intressejä vaarantamatta tilinpäätöksen antamaa oikeaa ja riittävää kuvaa, mikä on tutkielmassa käytetty luovan laskentatoimen määritelmä. Voi myös olla mahdollista, että tutkimuksessa käytetyn tutkimusmenetelmän avulla on havaittu helpommin reaalityöt ja jaksotukset ovat olleet vaikeammin havaittavissa. Lisäksi voi olla mahdollista, että harkinnanvaraisia jaksotuksia ei ole tapauksessa käytetty.

Case-konsernin tapauksessa ei analyysin yhteydessä havaittu tekijöitä, jotka olisivat vaikuttaneet laskentatoimen laatuun. Analyysin perusteella kuitenkin korostui yhtiön omistajajohdon näkökulma tilinpäätöksen laatimisessa. Jos luova laskentatoimi nähdään erityisesti tilinpäätöksen laatijan intressejä palvelevina toimina, voidaan case-konsernin tapauksessa todeta, että laatijan intressit ovat selvästi nähtävissä ja tulkittavissa tilinpäätöksistä. Kuten Burgstahler ym. (2006) havaitsivat, laskentainformaation heikko ulkoinen kysyntä näyttäisi lisäävän houkutusta luovalle laskentatoimelle. Tämä tutkimus näyttäisi omalta osaltaan tukevan heidän väitettään. Toisin sanoen tämän tutkimuksen perusteella voitaisiin todeta, että heikko ulkoinen kysyntä laskentainformaatiolle madaltanee kynnystä luovalle laskentatoimelle.

Tutkimushavaintojen kannalta on oleellista, että konsernilla on vahva oma tulorahoitus ja sen liiketoiminta on kannattavaa. Tutkielmassa tehdyt havainnot ja johtopäätökset jäävätkin kokonaisuutena subjektiivisiksi. Toisin sanoen konsernissa, jossa on paljon velkarahoitusta ja liiketoiminta ei ole kannattavaa, saattaisi havainnot luovan laskentatoimen motiiveista ja keinoista olla erilaiset. Joka tapauksessa case-konsernista tehtyjen havaintojen perusteella motiiveina korostuvat omistajajohdon henkilökohtaiset intressit, verosuunnittelu sekä tilinpäätössuunnittelu ja vaikutelman hallinta. Verosuunnittelussa korostuu verotettavan tulon minimoiminen ja tilinpäätössuunnittelussa tilinpäätöksen osoittaman nettotuloksen maksimoiminen. Verotettavan tulon minimoimiseen liittyvät sekä konsernin että omistajien henkilökohtaisen tuloverotuksen minimoiminen. Konsernin verotettava tulos halutaan mahdollisimman matalaksi, mutta toisaalta yhtiöiden kirjanpidon nettotulokset halutaan samalla korkeaksi, jotta yhtiön kannattavuus näyttää hyvältä. Näiden havaintojen pohjalta nähtäisiin myös, että kun pienyrityksellä menee hyvin, johdon henkilökohtaiset intressit korostuisivat.

LÄHDELUETTELO

Kirjallisuus

- Ashok, K. G. (2015). Creative accounting. *Indian Journal of Management Science*, 5(2), 58.
- Ball, R., & Shivakumar, L. (2005). Earnings quality in UK private firms: Comparative loss recognition timeliness. *Journal of Accounting & Economics*, 39(1), 83–128.
- Bartov, E., Givoly, D., & Hayn, C. (2002). The rewards to meeting or beating earnings expectations. *Journal of Accounting & Economics*, 33(2), 173–204.
- Burgstahler, D. C., Hail, L., & Leuz, C. (2006). The importance of reporting incentives: Earnings management in European private and public firms. *The Accounting Review*, 81(5),
- Coppens, L., & Peek, E. (2005). An analysis of earnings management by European private firms. *Journal of International Accounting, Auditing & Taxation*, 14(1), 1–17.
- Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). Los Angeles: Sage.
- Dechow, P. M., Sloan, R. G., & Sweeney, A. P. (1995). Detecting earnings management. *Accounting Review*, 193–225.
- Dichev, I. D., & Skinner, D. J. (2002). Large-sample evidence on the debt covenant hypothesis. *Journal of Accounting Research*, 40(4), 1091–1123.
- The economic implications of corporate financial reporting* (2004). Cambridge, Mass: National Bureau of Economic Research.
- Eriksson, P., & Koistinen, K. (2005). *Monenlainen tapaustutkimus*. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- Fama, E. F., & Jensen, M. C. (1983). Separation of ownership and control. *The Journal of Law & Economics*, 26(2), 301–325.
- Gunny, K. A. (2010). The relation between earnings management using real activities manipulation and future performance: Evidence from meeting earnings benchmarks. *Contemporary Accounting Research*, 27(3), 855–888.
- Healy, P. M. (1985). The effect of bonus schemes on accounting decisions. *Journal of Accounting & Economics*, 7(1), 85–107.
- Healy, P. M., & Wahlen, J. M. (1999). A review of the earnings management literature and its implications for standard setting. *Accounting Horizons*, 13(4), 365–383.
- Ihantola, Kuhanen, H., & Leppänen, P. (2016). *Yrityksen kirjanpito: perusteet ja sovellusharjoitukset* (3. laitos, 1. painos.). Printon Trükikoda.
- Ihantola, E., & Leppänen, P. (2018). *Yrityksen kirjanpito: Liiketapahtumista tilinpäätökseen* (4th ed.). Helsinki: Gaudeamus.
- Jensen, J. L., & Rodgers, R. (2001). Cumulating the intellectual gold of case study research. *Public Administration Review*, 61(2), 235–246.
- Jensen, M. C., & Meckling, W. H. (1976). Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics*, 3(4), 305–360.

- Jones, J. J. (1991). Earnings management during import relief investigations. *Journal of Accounting Research*, 29(2), 193–228.
- Jones, M. (2011). *Creative accounting, fraud, and international accounting scandals*. Chichester, West Sussex, England: John Wiley & Sons.
- Kothari, S. P., Leone, A. J., & Wasley, C. E. (2005). Performance matched discretionary accrual measures. *Journal of Accounting and Economics*, 39(1), 163–197.
- Leppiniemi, J., & Walden, R. (2000). *Tilinpäätös- ja verosuunnittelu*. Helsinki: WSOYpro.
- Neilimo, K., & Näsi, J. (1980). *Nomoteettinen tutkimusote ja suomalainen yrityksen taloustiede: tutkimus positivismiin soveltamisesta*. Tampereen yliopisto.
- Näsi, S. (2017). *Näkökulmia tilintarkastukseen ja arviointiin*. Luova laskentatoimi: tarkoituksellista harhaanjohtamista ja myös tilintarkastajien ongelma. Tampere University Press.
- O’Callaghan, S., Ashton, J., & Hodgkinson, L. (2018). Earnings management and managerial ownership in private firms. *Journal of Applied Accounting Research*, 19(4), 648–668.
- Roychowdhury, S. (2006). Earnings management through real activities manipulation. *Journal of Accounting and Economics*, 42(3), 335–370.
- Schipper, K. (1989). Earnings management. *Accounting Horizons*, 3(4), 91.
- Scott, W. R. (2015). *Financial accounting theory* (7th ed.). Toronto: Pearson.
- Tuomi, J., & Sarajärvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Walker, M. (2013). How far can we trust earnings numbers? what research tells us about earnings management. *Accounting and Business Research*, 43(4), 445–481.
- Watts, R. L., & Zimmerman, J. L. (1986). *Positive accounting theory*. Prentice-Hall.
- Watts, R. L., & Zimmerman, J. L. (1990). Positive accounting theory: A ten year perspective. *Accounting Review*, 131–156.

Virallislähteet

- Elinkeinoverolaki 24.6.1968/360.*
- Kirjanpitolaki 30.12.1997/1336.*
- Kirjanpitolautakunta yleisohje 5.6.2017*
- Laki konserniavustuksesta verotuksessa 21.11.1986/825.*
- Osakeyhtiölaki 21.7.2006/624.*
- Tilintarkastuslaki 18.9.2015/1141.*
- Tuloverolaki 30.12.1992/1535.*

Digitaaliset lähteet

- Arja Jokinen (2021), Laadullisen tutkimuksen näkökulmat. Teoksessa Arja Jokinen (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto

<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/mita-on-laadullinen-tutkimus/laadullisen-tutkimuksen-nakokulmat/> [Viitattu 2.4.2021.]

- Jaana Vuori (2021), Tapaustutkimus. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/tutkimusasetelma/tapaustutkimus/> [Viitattu 6.2.2021.]
- Jaana Vuori (2021), Tapaustutkimus. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/tutkimusetiikka/tutkimus-etiikka-ihmistieteissa/> [Viitattu 30.5.2021.]
- Kirsi Günther, Kirsi Hasanen & Kirsi Juhila. (2021) Tyypittely. Teoksessa Kirsi Günther, Kirsi Hasanen & Kirsi Juhila (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/analyysitavan-valinta-ja-yleiset-analyysitavat/tyypittely/> [Viitattu 4.4.2021.]
- Marja Alastalo & Jaana Vuori. (2021) Laadullisen tutkimuksen aineistot. Teoksessa Marja Alastalo & Jaana Vuori. (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/laadullisen-tutkimuksen-aineistot/dokumentit/> [Viitattu 22.5.2021.]
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2021). Hyvät tieteellinen käytäntö. <https://tenk.fi/fi/tiedevilppi/hyva-tieteellinen-kaytanto-htk> [Viitattu 29.5.2021.]
- Suomen Yrittäjät (2021). Yrittäjyys Suomessa. <https://www.yrittajat.fi/suomen-yrittajat/yrittajyys-suomessa-316363> [Viitattu 4.2.2021.]
- Verohallinnon ohje 15/1999. <https://www.vero.fi/syventavat-vero-ohjeet/ohje-hakusivu/48199/ennakkoosinkoarjestelm/> [Viitattu 8.9.2021.]
- Verohallinnon ohje VH/2250/00.01.00/2019. <https://www.vero.fi/syventavat-vero-ohjeet/ohje-hakusivu/48268/ty%C3%B6nantajan-ottamat-vapaaehtoiset-el%C3%A4kevakuutukset3/> [Viitattu 15.9.2021.]

LIITTEET

Tilinpäätösten raportit pyöristettyinä

Tuloslaskelma

	Emo Oy	Tytär Oy
Liikevaihto	0	2 744
Keskeneräisten tuotteiden varaston muutos	0	16
Saadut avustukset	0	70
Ostot tilikauden aikana	0	-472
Varastojen lisäys / vähennys	0	-886
Ulkopuoliset palvelut	0	-867
Materiaalit ja palvelut yhteensä	0	-2 225
Palkat ja palkkiot	0	-63
Eläkekulut	-60	-7
Muut henkilösivukulut	-7	-3
Henkilöstökulut yhteensä	-67	-73
Suunnitelman mukaiset poistot	0	-34
Liiketoiminnan muut kulut	-16	-76
Liikevoitto/tappio	-83	422
Rahoitustuotot ja kulut		
Tuotot osuuksista saman konsernin yrityksissä	200	0
Muut korko- ja rahoitustuotot	0	4
Korkokulut ja muut rahoituskulut	0	-8
	200	-4
Tulos ennen tilinpäätössiirtoja ja veroja	117	418
Saadut konserniavustukset	90	-90
Verot	-1	-65
Voitto/tappio	206	263

Tase

VASTAAVAA	Emo Oy	Tytär Oy	VASTATTAVAA	Emo Oy	Tytär Oy
Aineelliset hyödykkeet	0	102	Osakepääoma	3	3
Osuuden saman konsernin yrityk-			SVOP	1 000	0
sissä	1 016	0	Edellisten tilikausien voitto	9	-69
Muut osakkeet ja osuudet	49	0	Tilikauden voitto/tappio	206	263
Sijoitukset yhteensä	1 065	0	OMA PÄÄOMA	1 218	197
PYSYVÄT VASTAAVAT YHTEENSÄ	1 065	102	PAKOLLISET VARAUKSET	0	70
Vaihto-omaisuus	0	26	PITKÄAIKAINEN VIERAS PÄÄOMA		
Saamiset saman konsernin yrityk-			Ostovelat	0	103
siltä	146	0			
Muut saamiset	3	78	Ostovelat	1	23
Siirtosaamiset	0	11	Velat saman konsernin yrityksille	0	146
Lyhytaikaiset saamiset	149	89	Muut velat	7	6
Rahat ja pankkisaamiset	12	328	Siirtovelat	1	0
VAIHTUVAT VASTAAVAT YH-			LYHYTAIKAINEN VIERAS PÄÄOMA	9	175
TEENSÄ	161	443	VIERAS PÄÄOMA YHTEENSÄ	9	278
VASTAAVAA YHTEENSÄ	1 226	545	VASTATTAVAA YHTEENSÄ	1 227	545